

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Francisci Baconi Baronis de Verulamio, Vice-Comitis S. Albani, Summi Angliæ Cancellarii, Opera omnia, Quæ extant: Philosophica, Moralia, Politica, Historica ...

Bacon, Francis

Francofvrti ad Moenvm, 1665

Liber I. Nullis constat Capitibus, sed tantum continet partitionem totius Operis, nec non diluitionem quarundam Objectionum.

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10497643-5

FRANCISCI BACONIS

De

VERULAMIO

Vice-Comitis sancti Albani,

De Dignitate & Augmentis Scientiarum,

LIBER PRIMUS.

SUB Veteri Lege, Rex optime, erant & Spontanæ Oblationes, & quotidiana Sacrificia; Hæ ex rituali cultu, illæ ex piâ Alacritate profectæ. Arbitror equidem, deberi tale quidpiam Regibus à Servis suis; ut scilicet quisque non solum Muneris sui Tributa, sed & Amoris Pignora deferat. Atque in prioribus illis, spero me minime defuturum; In Posteriori autem genere dubitavi, quid potissimum fumerem: Satis autem visum est, hujusmodi aliquid diligere, quod potius ad personæ tuæ Excellentiam, quam ad Negotia Coronæ spectaret.

Ego sæpiissime de Majestate tuâ, ut debeo, cogitans, (missis aliis sive Virtutis, sive Fortunæ tuæ Dotibus) magna prorsus afficior admiratione, cum intueor Excellentiam earum in te Virtutum, Facultatumque, quas Philosophi Intellectuales vocant: Capacitatem Ingenii tot & tanta complexam, Firmitudinem Memoriam, Prehensionis Velocitatem, Judicii Penetrationem, Elocutionisque Ordinem, simul & facilitatem. Subit profecto Animum quandoque Dogma illud Platonicum, quo asseritur, *Scientiam nihil aliud esse, quam Reminisceniam; Animumque naturaliter omnia cognoscere, nativæ luci, quam specus corporis obumbraverat, subinde reddidit*. Certè hujus rei (si in quo alio) relucet in Majestate tuâ Exemplum insignis; cui adeo prompta est Mens ad concipiendam Flammam, ubi vel levissima eam excitaverit objecta Occasio, vel minima alienæ Cognitionis scintilla affuisset. Quemadmodum igitur, de Regum Sapientissimo, Sacra perhibet Scriptura, *Cor illi fuisse, tanquam Arenam Muris*; cujus quanquam Massa prægrandis, Partes tamen minutissimæ; sic Mentis indidit Deus Majestati tuæ crasim planè mirabilem, quæ cum maxima quæque complectatur, minima tamen prehensat, nec patitur effluere: Cùm perdifficile videatur, vel potius impossibile in Naturâ, ut idem Instrumentum, & grandia Opera, & pusilla aptè disponat. Quantum ad Elocutionem tuam, occurrit illud Cornelii Taciti de Augusto Cæsare; *Augusto, inquit, profluens & quæ principem virum deceret, eloquentia fuit*. Sane si rectè rem perpendamus, omnis Oratio aut laboriosa, aut affectata, aut Imitatrix, quamvis alioquin excellens nescio quid servile olet, nec sui juris est. Tuum autem dicendi genus verè Regium est, profluens tanquam à Fontè, & nihilominus, sicut Naturæ Ordo postulat, Rivis diductum suis, plenum facilitatis felicitatisque; imitans neminem, nemini imitabile. Atque sicut in Rebus tuis, quæ tam ad Regnum, quam ad Do-

mum tuam spectant, Virtus videtur cum Fortunâ certare; Mores scilicet optimi cum felici Regimine; spes tuæ olim patienter & piè cohibita, cum factâ & opportunâ speratorum adeptione; Thori Conjugalis sancta fides, cum fructu Conjugii beato, in Sobolo pulcherrimâ; Pia, & Principe Christiano dignissima ad pacem propensio, cum simili vicinorum Principum inclinatione, in idem votum feliciter conspirantium: Sic & in intellectu tuo Dotibus non levior exoritur lis & æmulationis, si eas, quæ à Naturâ ipsâ præbitæ sunt & infusæ, cum instructissimæ gaza multiplicis Eruditionis, & plurimarum Artium Scientia committamus. Neque verò facile fuerit, Regem aliquem post Christum natum reperire, qui fuerit Majestati tuæ Literarum Divinarum & Humanarum varietate & culturâ comparandus. Percurram, qui voluerit, Imperatorum & Regum seriem, & juxta mecum sentiet Magnum certè quiddam præstare Reges videntur, si delibantes aliorum Ingenia ex compendio sapiant, aut in Cortice Doctrinæ aliquatenus hæreant, aut denique literatos ament, evahantque. At Regem, & Regem natum, veros Eruditionis Fontes hausisse, imò ipsum et Fontem eruditionis esse, propè abest à Miraculo. Tuæ verò Majestati etiam illud accedit, quod in eodem Pectoris tui Serinio, Sacræ Literæ cum profanis recondantur, adeo ut cum Hermete illo Trismegisto, triplici gloria insigniatis, Potestate Regis, Illuminationem Sacerdotis, Eruditionem Philosophi. Cum igitur alios Reges longè hac laude (proprie quæ tua est) superes, æquum est, ut non solum præsentis Seculi fama & admiratione, celebretur, aut etiam Historicarum lumine posteritati transmittatur, verum ut solido aliquo in Opere incidatur, quod & Regis Magni potentiam denoret, & Regis tam insigniter Docti imaginem referat.

Quare (ut ad Inceptum revertat) nulla potior mihi visa est oblatio, quam Tractatus aliquis eò spectans. Hujus Argumentum duabus constabat Partibus. In priori (quæ levior est, neque tamen ullo modo præmittenda) de Scientiæ & Literarum per omnia excellentia agendum est: & simul de Merito eorum, qui in iisdem provehendis operam strenue & cum judicio impendunt. Posterior vero Pars (quod Caput rei est) proponit, quid in hoc genere hucusque actum sit, & perfectum, inluper & ea perstringet quæ videntur desiderari: ut quamvis non ausim seponere, aut deligere, tuæ quod præcipue Majestati commendem, tamen multa & varia representando, Regis tuas Cogitationes excitare possim, ut propior Pectoris

tui Thefauros excutias, atque inde pro magnanimitate tua, atque sapientia, optima quæque, ad Artium & Scientiarum Terminos proferendos, depromas.

In ipso Vestibulo prioris Partis, ad purgandam viam, & quasi incendium silentium, quo melius audiantur Testimoniade Dignitate Literarum, absque Oblatratione tacitarum Objectionum, statui primo loco liberare literas opprobriis, & vilipendiis, quibus impetit eas Ignorantia; sed Ignorantia, sub non uno schemate: modo in *Theologorum Zelotypia*, modo in Politicorum supercilio, modo in ipsorum Literatorum erroribus sese ostentans, & prodens. Audio primos dicentes, Scientiam inter ea esse, quæ parte cauteq; admittenda sunt. Scientiæ nimirum Appetitum fuisse primum Peccatum, unde Homini lapsus; hodieq; hærere Serpentinum quid in ea, siquidem Ingrediens tumorem inducit; *Scientia inflat*. Salomonem censere: *Faciendi libros nullum esse finem, multamque lesionem carnis esse afflictionem*; & alibi, *In multa Sapientia multa esse indignationem*; & *Qui auget scientiam, auget & dolorem*. D. Paulo monitum esse, *Ne decipiamur per inanem Philosophiam*. Quin & experientia notum esse, doctissimos Viros, Hæreticorum Coryphæos; doctissima Secula, in Atheismum proclivia fuisse; Contemplationem deniq; Secundatum Gauferum, authoritati Primæ Causæ detogare.

Ut igitur Falstatem hujus Dogmatis, Fundamenta; ejus male jacta aperiamus, cuius obviam est, istos non percipere, Scientiam, quæ Lapsum peperit, non fuisse puram illam, primigeniamque Scientiam Naturalem, cujus lumine Homo Animalibus in Paradiso adductis, Nomina ex Natura imposuit; sed superbam illam *boni & mali*, per quam excutere Deum, sibi que ipse legem figere ambivit. Neque certe vis ulla Scientiæ, quanta quanta sit, inflat mentem, cum nihil implere Animum, nedum distendere possit, præter Deum, de duobus palmatis Inventionis sensibus (Visu atq; Auditu) loquens, ait, *Oculum videndo anrem audiendo non satiari*. Quod si non sit Impletio, sequitur, Continens majus esse Contento. Haud aliter de Scientia ipsa, Animoque humano, (cui Sensus sunt tanquam Emiffarii) definit his verbis, quæ Calendario suo, Ephemeridique, omnium rerum tempora delictibenti, subnectit, ita concludens; *Omnia Deus condidit, ut unumquodq; pulchrum sit in tempore suo. Mundum quoque ipsum indidit Cordi eorum: invenire tamen Homo non potest opus, quod operatus est Deus, ab initio usque ad finem*. Quibus verbis haud obscure innuit, Deum fabricatum esse Animum humanum instar speculi, totius Mundi capacem, ejusq; non minus scientem, quam oculum Luminis: neque gestientem solum conspiciere varietates vicissitudinesque Temporum, verum etiam perferendum explorandiq; immotas atque inviolabiles Naturæ Leges & Decreta ambitiosum. Et quamvis innuere videatur, summam illam Naturæ æconomiam (quam appella Opus, quod operatur Deus ab initio usq; ad finem non posse inveniri ab Homine; hoc non detrahit captui humano, sed in impedimenta Doctrinæ rejiciendum; qualia sunt Vitæ brevitatis, Studio-

rum divortia, Scientiarum traditio prava & infida, plurimaque alia incommoda, quibus humana conditio irretitur. Siquidem nullam Universi partem, si ab humana disquisitione alienam esse, satis clare alibi docet, inquiens, *Spiritus est tanquam lucerna Dei, qua intima arcana explorat*. Quare si tanta sit amplitudo captus humani, manifestum est, nullum esse periculum à quantitate Scientiæ, ut ut diffusa, ne aut tumorem inducat, aut excessum: à qualitate tantum, quæ quantalacung; sit, si absque Antidoto sua sumatur, malignum quid habet, atq; venenosam, flatuosis symptomatis plenissimum. Hæc Antidotus, sive Aroma, (cujus mixtio temperat Scientiam eamque saluberrimam efficit) est *Charitas*. Quod etiam priori clausulæ subjungit Apostolus, dicens, *Scientia inflat, charitas autem ædificat*. Cui consonum est, quod alibi docet, *Si, inquit, linguis loquar Angelorum, vel hominum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æ resonans, aut cymbalum tinniens*. Non quia eximium quid sit loqui Linguis Angelorum & Hominum, sed quia si segregetur à Charitate, neque ad commune Humani Generis bonum dirigatur, potius inanem gloriam ex hibebit, quam solidum fructum. Censuram quod attinet Salomonis, de excessu legendi scribendiq; Libros, & cruciata spiritus è Scientia oriundo; Monitumque etiam Paulinum, *Ne decipiamur per inanem philosophiam*: si recte explicentur ea, optime ostendent veros cancellos, quibus humana scientia circumsepitur, ita tamen ut liberum sit ei, absque omni coarctatione universam rerum naturam amplecti. Sunt enim limites tres. Primus, ne ita felicitatem collocemus in Scientia, ut interim Mortalitatibus nostræ Oblivio subrepat. Secundus, ne sic utamur scientia, ut anxietatem pariat, non animi tranquillitatem. Tertius, ne putemus, posse nos per Naturæ contemplationem, Mytheria Divina assequi. Nam quantum ad primum, optime in eodem Libro alibi se Salomon explicat. *Satis, inquit, perspexi, Sapientiam tantum recedere à stultitia, quantum Lucem à Tenebris. Sapientia oculi in capite ejus, stultus in tenebris oberrat, sed simul didici, moriendi necessitatem utrique esse communem*. De secundo certum est, nullam Animi anxietatem, aut perturbationem, oriri è Scientia, nisi tantum per accidens. Omnis enim Scientia, & Admiratio, (quæ est semen Scientiæ) per se jucunda est: cum autem Conclusiones inde deducuntur, quæ obliquè rebus nostris applicatæ, vel infirmos metus gignunt, vel immodicas cupiditates, tum denum nascitur Cruciatu ille, & Perturbatio mentis qua de loquimur: tunc enim Scientia non est amplius *Lumen siccum*, (ut voluit Heraclitus ille obscurus, *Lumen siccum optima anima*) sed fit lumen madidum, atque humoribus Affectuum maceratum. Tertia regula accuratorem paulò disquisitionem postulat, neq; sicco pede prætereunda est. Si quis enim ex Rerum Sensibilem & Materialium intuitu, tantum Luminis assequi speret, quantum ad patefaciendam Divinam Naturam aut Voluntatem sufficiet, ne iste decipitur per inanem philosophiam. Etenim Contemplatio Creaturarum, quantum ad Creaturas ipsas, producit Scientiam; quantum ad Deum, Admirationem tantum; quæ est quasi abrupta Scientia

I. Theologorum officium
in jurisdictionem

Scientia. Ideoque scitissime dixit quidam Platonius; *Sensus humanos solem referre, qui quidem reve-
lat terrestrem globum, caelestem vero & stellam obli-
gnat*: sic sensus referant Naturalia, Divina occul-
dunt. Atque hinc, evenit, nonnullos è doctiorum
manipulo in hæresin lapsos esse, quum ceratis sen-
suum alis innixi, ad Divina evolare contenderent.
Namque eos, qui autumant, nimiam Scientiam
inclinare mentem in Atheismum; Ignorantiamque
obsecundarum Causarum. Pietati erga primam
obstetricari: libenter compellarem Jobi quæstio-
ne, *An oporteat mentiri pro Deo, & ejus gratia do-
lum loqui conveniat, ut ipsi gratificemur?* Lique-
enim, Deum nihil operari ordinatio in natura,
nisi per secundas. Cujus diversum credi si vellent
impostura mera esset, quasi in gratiam Dei, & nihil
aliud, quam Authori veritatis, immundam men-
daci hostiam immolare. Quin potius certissimum
est, atque experientia comprobatum, leves gustus
in philosophia movere fortasse ad Atheismum,
se a pleniores haustus ad Religionem reducere.
Namque in limine Philosophiæ, cum secundæ
causæ, tanquam sensibus proximæ, ingerant se
Menti humanæ, Mensæque ipsa in illis hæreat, at-
que commoretur, Oblivio primæ Causæ obrepe-
re possit. Sin quis ulterius pergat, Causarumque
Dependentiam, Seriem, & Concatenationem, at-
que opera providentiæ intueatur, tunc secundum
Poetarum Mythologiam facile credet, Summum
Naturalis Catenæ Annulum Pedit Soli Jovis affigi.
Ut semel dicam, Nemo male applicatæ sobrietatis
moderationisque famam captans, posse nos ni-
mium progredi, in libris sive Scripturarum, sive
Creaturarum, Theologia aut Philosophia, existi-
met; quinimo excitent se Homines, & infinitos
profectus audacter urgeant utrobique & perse-
quantur, caventes tantum, ne Scientia utantur
ad tumorem, non ad charitatem, ad ostentatio-
nem, non ad usum; & rursus, ne distinctas il-
las Theologiæ Philosophiæque doctrinas, ea-
rumque Latice imperite miscant ac confun-
dant.

*In Politicis
sunt opprobria*
Accedamus nunc ad Opprobria quibus literas
aspergunt Politici. Illa ejusmodi sunt: Artes emol-
lire animos, Militarique Gloriæ ineptos reddere:
tum in Politicis quoque corrumpere Ingenia; quæ
vel nimis curiosa efficiunt ex Varietate Læctionis;
vel nimis pertinacia ex Rigore Regularum; vel
nimis tumida ex Magnitudine Exemplorum; vel
nimis extravagantia ex Dissimilitudine Exempla-
rum: quin saltem utcumque avertere & alienare
Animos à Negotiis, & Actione, Oii ac Secessus
amorem instillant: dein Respub. inducere Di-
sciplinæ Relaxationem, dum unusquisque prom-
ptior est ad disputandum, quam ad obtemperan-
dum. Unde Cato Censorius, cum primis Mor-
taliū sapiens, ubi juvenus Romana ad Carne-
dem Philosophum, qui venerat Romam Legatus,
dulcedine atque Majestate Eloquentiæ ejus capta
undique conflueret, frequenti Senatu Author
fuit, ut expeditis Negotiis, primo quoque tempo-
re dimitterent Hominem, ne Civium Animos in-
ficeret, & fascinatet; & nec opinantibus Morum
Consuetudinemque patriarum mutationem in-
duceret. Hoc etiam permovit Virgilium, (dum
Studia sua patriæ existimationi posthaberet) ut

Artes Politicas à Literariis segregaret, illas Ro-
manis vendicatis, has Græcis relinquens, in verbi-
bus illis decantatis;

*Tu regere imperio populos, Romane, me-
mento,*

Hæ tibi erunt artes.

Videmus etiam, Anytum, Socratis Accusatorem
pro crimine ei objecisse, quod vi & veritate Ser-
monum ac Disputationum suarum, Authoritatem
& Reverentiam Legum, Consuetudinumque pa-
triarum, apud Adolescentes imminueret; quodque
Artem profiteretur perniciosam, & periculo ple-
nam, quæ quis instructus, deteriorem causam me-
liorem faceret, veritatemque ipsam Eloquentiæ
apparatu obrueret.

Verum hæ Criminationes, cæteræque ejusdem
farinæ, potius Personatam Gravitatem præsefe-
runt, quam Veritatis Candorem. Testatur enim
Experientia, sicut unos atque eosdem Homines,
sic una eademque Tempora, & Rerum Bellica-
rum, & Optimarum Artium gloriâ floruisse. Vi-
ros quod attinet, exemplo sit Nobile par Impera-
torum, Alexander Magnus, & Julius Cæsar Dicta-
tor, alter Aristotelis in Philosophiâ Discipulus,
alter Ciceronis in dicendo Rivalis. Aut si quis re-
quirat potius Literatos, qui in claros Imperatores
evalerunt, quam Imperatores, qui insigniter docti
fuerunt, præsto est Epaminondas Thebanus, aut
Xenophon Atheniensis: quorum ille primus
fuit, qui fregit potentiam Spartanorum; hic au-
tem primus, qui stravit viam ad everisionem
Monarchiæ Persarum. Istud vero Artium Lite-
rarumque quasi Conjugium, clarius adhuc in
Temporibus, quam in Personis elucescit, quanto
nimirum Seculum Homine Objectum, gran-
dus est. Ipsa quippe eademque Tempora, apud
Ægyptios, Assyrios, Persas, Græcos, Romanosque,
quæ propter Bellicam Virtutem maxime cele-
brantur, etiam & Literis, plurimum fuerunt nobi-
litate: adeo ut gravissimi Authores Philosophi-
que, & clarissimi Duces atque Imperatores, eo-
dem seculo vixerit. Nec sane aliter fieri potest,
quandoquidem ut in Homine Vigor Corporis
Animique simul fere matureseunt; nisi quod ille
hunc paulo antevertat: sic in Rebuspub. Milita-
ris gloria Literataque (quarum illa Corpori re-
sponder, hæc Animo) aut coævæ sunt, aut se pro-
ximè consequuntur.

Jam vero, Erudicionem politice impedimento
esse potius quam adjumento, nil minus probabi-
le. Fatemur omnes, temerarium quiddam esse,
Empiricis Medicis Corpus, & Valetudinis curam
tradere, qui solent pauca quædam Medicamenta,
quæ illis videntur Panchæsta, venditare, quo-
rum fiducia nihil non audent tentare cum ta-
men neque Causas Morborum, neque Agroto-
rum Habitus, neque Symptomatum Pericula, ne-
que veram Sanandi Methodum calleant. Vide-
mus pariter, errare eos, qui causas & Lites su-
as expediendas adhibent Legulcios, in Peracti-
câ potius, quam in libris Juris versatos, qui-
bus os facile oblitur, si quid novum, aut extra
Experientiæ suæ calles tritos occurrat: consimili-
ter non potest non esse periculissimum, quoties
Summa Rerum Empiricis Consiliariis præci-
pue mandatur. E contra, vix Exemplum adduci
possit

possit Reip. infeliciter administrata, ad clavum sedentibus Viris Eruditis. Quamvis enim in more sit Politicus, Literatos Pedaneorum nomine elevare; Historia tamen *Veruatis Magistra*, ut plurimis fidem facit, Pupillares Principis Adultis longè præstitisse, non obstante ætatis incommodo, ea ipsa de causa, quam Politici fugillant, quod scilicet tunc temporis à Prædagogis administratum sit Imperium. Quis ignorat, per deventum illud Quinquennium Neronis, onus rerum incubuisse Senecæ Prædago? Quin & Gordianus Junior Decennium laudis, Mithreo Prædago debuit. Neque infelicis Imperium gessit Alexander Severus, dum minor fuit, quo tempore omnia procurabant Mulieres, sed ex consilio Præceptorum. Imo convertamus oculos ad Regimen Pontificium, ac nominatim Pii Quinti, vel Sixti Quinti, nostro seculo, qui sub initiis habitus sunt pro Fraternalis rerum imperitiis: repetemusque Acta Paparum ejus generis, magis esse solet memorabilia, quam eorum, qui in negotiis civilibus & Principum Aulis enutriti, ad Papatum ascenderint. Quamvis enim, qui in Literis vitam maximè traduxerunt, minus soletes sunt atque versatiles in Occasionibus prestandis, atque accommodandis Rebus; quo spectant ea, quæ ab Italis *Ragioni di Stato* dicuntur, quorum nomen ipsum a verius est Pius Quintus, solitus dicere, *Esse mea a malorum Hominum Commenta, qua opponerentur Religioni, & virtutibus Moralibus*: in eo tamen abundè sit compensatio, quod per tutum planumque iter Religionis, Justitiæ, Honestatis, Virtutumque Moralium, promptè atque expedite, incedant: quam viam qui constanter tenuerint, illis alteris remediis non magis indigent, quam Corpus sanum Medicina. Porro autem Curriculum vitæ in uno Homine, suppedite non potest Exemplorum Copiam, ad regendos eventus vitæ, etiam in uno Homine. Sicut enim interdum fit, ut, Nepos, vel Pronepos, Avum vel Proavum magis referat, quam Patrem: eodem modo haud raro evenit, ut Negotia præsentia magis quadrent cum Exemplis veterioribus, quam cum Recentioribus. Postremò unius Ingenium tantum cedit Amplitudini Literarum, quantum privati Reditus Arario.

Quod si detur, depravationes illas & impedimenta, quæ à Politicis imputantur literis, aliquid virtutum habere & veritatis: attamen simul monendum, Eraditionem in singulis plus Remedium, quam mali, afferre. Esto enim, Literæ Tacita quadam vi Animum reddunt incertum, atque perplexum, at certè liquido præcipiunt, quomodo cogitationes sint expediendæ, & quousque sit deliberandum, quando demùm statuendum; imò ostendunt, quomodo res interim absque periculo trahi possint, & suspendi. Esto etiam, Animos efficiunt magis pertinaces, & difficiles; at simul doceant, quæ Res Demonstrationibus, quæ Conjecturis innituntur; neque minùs Distinctionum & Exceptionum usum, quam Canonum & Principiorum constantiam proponunt. Esto rursus, seducunt & detorqueant Animos Exemplorum vel imparitate, vel dissimilitudine. Nescio; sed satis novi, eas tam circumstantiarum efficacias, quam comparationum errores, & applicationum, Cau-

tlones explicare, adeò ut in universum magis corrigant Animos, quam corrumpant. Hæc autem Remedia insinuant undequaque Literæ, magnâ vi, & varietate Exemplorum. Perpendat quis Errores Clementis Septimi, à Guicciardino, qui ei fuit quasi Domesticus, tam luculenter depictos; aut vacillationes Ciceronis, in epistolis ad Atticum, manu propria ad vivum relectas; omninò Inconstantiam, & crebras Consiliorum Mutationes vitabit: Inspiciat Errores Phocionis; Perviciaciam exhorrebit: Fabulam Ixionis legat; & nimias spes, & hujusmodi Fumos ac Nebulas dispellet. Intueatur Catonem Secundum; neque unquam mirabitur Antipodas, & contraria præsentis Seculo vestigia figet.

Jan qui putant Literas Desidiæ Amicas esse, Quicquid & Secesus dulcedine perfundere Animum, mitum præstabit, si quæ assuesciant Mentem perpetuæ Agitationi, Socordiae Patronas ostendant: cum contrà verè affirmari possit, inter omnia Hominum genera nullum Negotia amare propter ipsa Negotia, præter Literarum. Alii enim Res, & Negotia diligunt Quæstus gratiâ, ut Conductitii opus propter mercedem: Alii Honoris ergo; etenim dum res gerunt, vivunt in oculis Hominum, existimationique suæ inserviunt, alio qui evanitur: Alii propter Potentiam, & Fortunæ prærogativam, ut Amicos remunerare, Inimicos ulcisci possint: Alii ut Facultatem aliquam suam, quam adamant, exerceant, ac sibi ipsis hoc nomine sapius gratulentur, & attideant: Alii demique ut alios suos Fines consequantur. Adeo ut, quod de Gloriosis dici solet, eorum Fortitudinem suam esse in spectantium Oculis, sic hujusmodi Hominum Diligentia & Strenuitas hoc videtur agere, aut ut ali plaudant, aut ut ipsi intra se gellant. Soli Literati Negotiis & Occupationibus delectantur, tanquam Actionibus Naturæ consentaneis, & non minus salubribus Animo, quam Exercitatio est Corpori, ipsam Rem, non Emolumentum intuentes: ita ut omnium minime sint defatigabiles, si modo res sit hujusmodi, ut Animum pro dignitate ejus impleat, & deinceps. Quod si reperiantur interdum nonnulli: in legendo strenui, in agendo cessatores; non hoc à Literis ortum habet, sed ab imbecillitate, & mollitie quadam Corporis, Animive; quales notat Seneca. *Quidam, inquit, tam sunt umbratiles, ut possent in turbido esse, quicquid in luce est.* Usu venire poterit fortasse, ut hujusmodi ingenii sibi conscii, se dent Literis; Eruditio autem ipsa, hujusmodi Ingenia minime indit, aut progignit. Quod si quis illud nihilominus mordicus teneat, Literas nimium absumere temporis, quod alias rectius impendi possit; ajo; neminem adeo distringi negotiis, quin habeat sua Otii intervalla, donec Agendi Vices atque Ailts resuant, nisi aut admodum hebes sit in expediendis Negotiis, aut parum cum dignitate ambitiosus in Negotiis cujuscunque generis captandis. Restatigitur quærendum, qua in re, & quomodo, has sublecevas horas collocare oporteat; Studiis an Voluptatibus, Genio an Ingenio indulgendum? Sicut rectè respondit Demosthenes Æschini, homini voluptatibus dedito, qui cum per contumeliam objecisset, *Orationes ejus lucernam olere: Pal,* inquit,

multum interest inter ea, quae ego ac tu ad lucernam facimus. Quare ne utquam metuendum, ne Literarum eliminant Negotia; quin potius vindicant animum ab Otio, & Voluptate, quae aliàs sensum, ad utriusque damnus, & Negotiorum, & Literarum, subintrare solent.

Dein, quod oggerunt, Literas Reverentiam Legum acque Imperii convellere, calumnia mera est, nec probabiliter ad criminandum inducta. Nam qui *cacam obedientiam* fortius obligare contenderit quam *Officium oculatum*, una opera asserat eum manu ductum certius incedere, quam qui Luce & Oculis utitur. Imo citra omnem controversiam, Artes emolunt mores, teneros reddunt, sequaces, ceteros, & ad Mandata Imperii ductiles, Ignorantia contra, contumaces, refractarios, seditiosos. Quod ex historia clarissime patet, quandoquidem tempora maxime indocta, inculta, barbata, tumultibus, seditionibus, mutationibusque maxime obnoxia fuerint.

De Catonis Censoris iudicio, hoc dictum est, meritiſſimas eum blasphemias in Literasuisse poenas, cum septuagenario major, quasi repuerascens, Graecam Linguam cupidissime addidiceret. Ex quo liquet, priorem illam Censuram Graecae Literaturae, ex Affectata potius gravitate, quam quod ita penitus sentiret, fluxisse. Ad Virgilii vero Carmina quod attinet, utrunque illi libitum Universo Mundo insultare, Romanis asserendo Artes Imperandi; ceteras tanquam Populares aliis relinquendo; in hoc tamen manifesto tenetur, Romanos nunquam Imperii Fastigium conscendisse, donec ad Artium Culmen simul pervenissent. Namque duobus primis Caesaribus, viris imperandi petitiſſimis, contemporanei erant Optimus Poeta ille ipse Virgilius Marco, Optimus Historicus Titus Livius, Optimus Antiquarius Marcus Varro, Optimus aut Optimo proximus Orator Marcus Cicero; Principes certe, ex omni memoria in sua quique Facultate. Postremo, quantum ad Socratis Accusationem, id dico tantum; Recordemur temporum, quibus intentata est; nimirum sub Triginta Tyrannis, Mortalium omnium crudelissimis, sceleratissimis, Imperioque indignissimis. Qui Rerum & Temporum Orbis postquam circumactus esset, Socrates ille (flagitiosus scilicet) Heroibus annumeratus est, & memoria ejus omnibus tam Divinis, quam Humanis Honoribus cumulata: quin disputationes ejus tanquam Corruptrices Morum prius habitae, pro praesentissimis Mentis Morumque Antidotis ab omni Posteritate celebrabantur. Atque haec sufficiant ad respondendum Politicis, qui superciliosa severitate, aut fucata gravitate, ausi sunt literas incessere contumelias, quae tamen confutatio impraesentiarum, nisi quod nesciamus an ad posteros permanaturi sint labores nostri, minus necessaria videatur; cum Aspectus, & Favor duorum literatissimorum Principum, Elisabethae Reginae, & Majestatis tuae, tanquam Castoris & Pollucis, *Lucidorum Siderum*, tantum apud nos in Britannia Literis amorem reverentiamque conciliaverint.

Nunc ad tertium Vituperationum genus pervenimus, quod à Literatis ipsis in Literas redundat, altiusque ceteris solet haerere. Eae vel à Fortuna

vel à Moribus, vel à Studiis ipsorum Originem ducunt. Quatum prima extra potestatem ipsorum est, secunda extra rem; ut tertia sola proprie in disquisitionem venire videatur. Quia tamen, non tam de vero rerum pondere, quam de Vulgi aestimatione, sermo instituendus est, haud abs re fuerit, etiam de alteris duabus pauca quaedam innuere.

Quapropter dignitatis imminutiones, & quasi dehonestamenta, quae à Literatorum Fortuna Literis imponuntur, sumuntur aut à paupertate & inopia ipsorum, aut à Vitae genere obscuro & umbratili, aut ab occupationum, in quibus versantur, subiecto non admodum nobili.

Quantum ad paupertatem pertinet, quodque frequenter uluveniat, ut literati inopes sint, & tenui plerumque origine, neque tam propere dicescant, ac alii, qui quaestui solum inhiant: consultum foret, hunc locum, de laude paupertatis, fratribus mendicantibus (pace eorum dixerim) exponendum tradere; quibus Machiavellus non parum tribuebat, cum diceret, *Iam dudum actum esset de regno sacerdotum, nisi reverentia erga fratres ac Monachos, Episcoporum luxum & excessum compensasset*. Pariter dicat quis, felicitatem & magnificentiam Principum & nobilium, jam olim recidere potuisse in Barbariem, & sordes, nisi deberent literatis istis pauperibus civilis vitae culturam & decus. Sed missis his laudum aucupis, notatu dignum est, quam sacra atque veneranda res, per aliquot apud Romanos secula, paupertas ipsa habita fuerit; quae tamen Respubl. nihil trahebat ex Paradoxis. Sic enim praefatur T. Livius: *Aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam Respublica nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam tam sero avaritia luxuriaque immigraverint, nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimonia honos fuerit*. Quin etiam postquam Roma jam degenerasset, legimus, cum Caesar Dictator collapsam Rempub. instauraturum se profiteretur, quendam ex amicis ejus prompsisse sententiam, nihil tam expeditum esse ad id, quod ageret, quam si divitiarum honos quoquo modo tolleretur. *Verum (inquit) haec, & omnia mala, pariter cum honore pecunia desinent, si neque magistratus, neque alia vulgo cupienda, venalia erunt*. Denique quemadmodum vere dictum est, *Ruborem esse colorem virtutis*, licet quandoque oriatur ex culpa; ita recte statuas, paupertatem esse virtutis fortunam, quamvis interdum à luxu & invidia accersatur. Salomonis certe haec est sententia, *Qui festinat ad divitias, non erit insons*: & praecipuum, *Veritatem esse, & nolli vendere, similiter scientiam & prudentiam*; quasi aequum iudicet, opes impendendas, ut doctrina pareatur; non doctrinam eo vendendam, ut opes congerantur.

Quid attinet dicere, de vita illa privata & obscura, quam literatis objiciunt? Adeo tritum Thema est, atque ab omnibus jactatum, otium, & secessum (modo absint desidia & luxus praeponevitae forensi, & occupatae, propter securitatem, libertatem, dulcedinem, dignitatem, aut salutem ab indignitatibus immunitatem, ut nemo tractet hunc locum, quin bene tractet: ita humanis conceptibus in experiendo, & consensibus

III. Vituperationes
Lib. 2. a Libanibus Junge
vulgi asseruntur

1. paupertas literatorum

2. vita obscura

in approbando consonat. Hoc tantum adjiciam, eruditos, latentes in Rebuspub. & sub oculis hominum minime degentes, similes esse imaginibus Cassii & Bruti, de quibus, in elatione Juniz non gestatis, cum alia plurimz ducerentur, Tacitus, *Ex ipso, inquit, præsulgebant, quod non visebantur.*

De occupationum, quæ literatis committuntur, viuitate, illud occurrit, quod demandetur iisdem puerorum ac juniorum institutio, cujus ætatis contemptus in Magistros ipsos redundat. Cæterum, quam injusta sit hæc obrectatio, si non ex vulgi opinione, sed ex sano judicio res perpendatur, inde licet æstimare, quod diligentiores sint omnes in imbuenda testa recenti, quam veteri; magisque solliciti sint, qualem admoveant terram teneræ plantæ, quam adultæ: unde liquet, præcipuam curam circa rerum & corporum initia versari. Rabbinis, si placet, porrige aurem, *Juvenes vestris visiones videbunt, & senes somniabunt somnia.* Ex hoc textu colligunt, juventutem esse ætatem digniorem; quanto nimirum revelatio accedat clarior per visiones, quam per somnia. Illud vero notatu omnino dignum, quod licet pædagogis, velut Simæ Tyrannidis, scenz sint ludibria, & temporum incuria in delectu ipsorum veluti obdormierit, vetus tamen querela sit, inde usque ab optimis & prudentissimis seculis deducta, *Repub. circa leges quidem nimium satagere, circa educationem indiligentes esse. Quæ nobilissima pars prisca disciplina, revocata est aliquatenus quasi postliminio in Jesuitarum Collegiis; quorum cum intueor industriam solertiamque, tam in doctrina excolenda, quam in moribus informandis, illud occurrit Agesilai de Pharnabazo, Talis cum sis, utinam noster esses.* Atque hæcenus de opprobriis de litteratorum fortuna & conditione desumptis.

Quod ad litteratorum mores; res est ista, potius ad Personas, quam ad studia spectans: Reperiuntur procul dubio inter eos, quemadmodum in omnibus vitæ ordinibus & generibus, tam mali, quam boni; neque propterea non verum est, (quod asseritur,) *abire studia in mores;* atque literas, nisi incidant in ingenia admodum depravata, corrigere profus naturam, & mutare in melius.

Veruntamen diligenter mihi atque ingenue rem æstimanti, nullum occurrit dedecus, litteris, ex litteratorum moribus, quatenus sunt literati, adhærens: nisi forte hoc vitia vertatur, (cujus Demosthenes, Cicero, Cato secundus, Seneca, pluresque alii insimulantur,) *quod cum plerumque tempora, de quibus legunt, illis, in quibus vivunt, & quæ præcipiuntur, illis, quæ aguntur, meliora sint; ultra quam par est contendant, morum corruptelas ad præceptorum & dogmatum honestatem retrahere, & prisca severitatis mores temporibus dissolutis imponere: De quo tamen abunde de propriis fontibus admoneri possunt. Solon enim interrogatus, an optimas civibus suis dedisset leges? Optimas, inquit, ex illis, quas ipsi voluissent accipere.* Ita Plato, videns corruptiores suorum civium mores, quam ut ipse ferre posset, ab omni publico munere abstinuit, dicens, *Sic cum patria agendum esse, ut cum parenti-*

bus; hoc est, suavis, non violentia, obtestando, non contestando. Atque hoc ipsum cavet ille, qui à Consiliis Cæsari, *Non, inquit, ad vetera instituta revocamus; quæ jam pridem corruptis moribus ludibria sunt.* Cicero etiam erroris arguit Catonem secundum, Attico suo scribens: *Cato optime sentis, sed nocet interdum Respub. loquitur enim, tanquam in Republ. Platonis, non tanquam in face Romuli.* Idem Cicero molli interpretationi excusat Philosophorum dicta, & decreta duriora: *Ipsi, inquit, ipsi præceptores & magistri, videntur fines officiorum paulo longius, quam natura velle, protulisse, ut cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, ubi oportet consistere.* Ipsemet tamen potuit dicere, *Monitus sum minor ipso meis;* quippe qui in eundem lapidem ipse, licet non tam graviter, impegerit. Aliud, quod eruditis non immerito fortasse obijcit vitium, hujusmodi est, quod honori, aut emolumento patriarum suarum, aut dominiorum, proprias fortunas, aut præsidia postposuerint. Sic enim Demosthenes Atheniensibus suis, *Mea, inquit, consilia si rectè attendatis, non sunt ejus generis, per quæ ego inter vos magnus, vos inter Græcos despectus sitis; sed talia, ut mihi sepe numero, ea haud tutum sit dare, vobis autem semper utile amplecti.* Haud aliter Seneca, postquam quinquennium illud Neronis, æternæ eruditorum magistrorum consecrasset gloriæ, dominium suum, omnibus jam flagitiis inquinatissimum, liberè atque fidenter monere non desistit, magno suo periculo, ac postremo præcipit. Neque aliter potest se habere res: siquidem humanam mentem doctrina imbuat vero sensu fragilitatis suæ, instabilitatis fortunæ, dignitatis animæ, & muneris sui; quarum rerum memores, nullo modo sibi persuadere possunt, fortunæ propriæ amplitudinem, tanquam præcipuum sibi bonorum finem statui posse. Quare vivunt, tanquam rationem reddituri Deo, & Dominiis post Deum, sive Regibus, sive Rebus, hac formula, *Ecce tibi lucrifeci* non autem illa, *Ecce mihi lucrifeci.* At politicorum turba, quorum mentes in doctrina officiorum, & in contemplatione boni universalis, non sunt institutz, & confirmatz, omnia ad se referunt; gerentes se pro centro mundi, ac si omnes lineæ in se, suisque fortunis, debeant concurrere; de Republicæ Navis, licet tempestatibus jactata, neutiquam solliciti, modo ipsis in scapha rerum suarum receptus detur & effugium. At contra, qui officiorum pondera, & Philantiz limites didicerunt, munia sua, stationesque, licet cum periculo, tuentur. Quod si forte incolumes permaneant in seditionibus, & rerum mutationibus, non idartibus, aut versatili ingenio, sed reverentiæ, quam probitas etiam ab hostibus extorquet, tribuendum. Cæterum quod attinet ad fidei constantiam, & officiorum religionem, quas certe animis hominum inserit eruditio, utcumque ex quandoque à fortunæ multentur, aut ex male sanis politicorum principis condemnentur, tamen palam scilicet apud omnes laudem referent, ut in hac re, longa defensione non sit opus.

Aliud vitium literatis familiare, quod facilius excusari potest, quam negari, illud nimirum, quod non facile se applicent, & accommodent erga personas, quibus cum negotiatur, aut vi-

vunt. Qui defectus est duabus oritur causis: Prima est animi ipsius magnitudo, propter quam agrè se demittere possunt ad observantiam unius alicujus hominis. Amantis verba sunt, non sapientis, *Satis magnum alteri theatrum sumus*. Neque tamen inficias ideo, illum, qui aciem animi, instar oculi, non possit æquè contrahere, ac dilatare, insigni facultate ad res gerendas esse orbatum. Secunda vero causa est probitas morum & simplicitas; quæ tamen delectum judicij, non defectum, in illis arguit. Veri enim, & legitimi observantia erga aliquam personam limites, non ultra porrigunt se, quam ita nosse illius mores, ut absque offensione cum eo versari, cumque consilio, si opus sit, juvare, nobisque interim ipsis in omnibus cavere possimus; verum alienos affectus rimari, eo finè, ut illum inflectas, veres, & ad libitum circumagas, hominis est parum candidi, sed potius astuti, & bifidi; id quod in amicitia vitiosum fuerit, erga Principes etiam inofficiosum. Mos enim Orientis, quo nefas habetur oculos in Reges desigere, ritu quidem barbarus est, sed significatione bonus: neque enim subditos decet, corda Regum suorum, quæ sacræ Scripturæ inscrutabilia docent, curiosius rimari.

Superest etiam aliud vitium, (quo cum hanc partem concludam) literatis sæpius imputatum, videlicet quod in rebus exiguis, & externis, (vultu, gestu, incessu, sermonibus quotidianis, & hujusmodi) deficiant in observando decoro; unde homines imperiti, ex istis minutis, leviculisque erroribus, quanti sint in rebus majoribus tractandis, conjecturam capiunt. Verum fallit eos plerumque hujusmodi iudicium; imo sciant, responsum sibi esse à Themistocle, qui cum rogatus esset, ut fidibus caneret, arroganter satis ipse de se, sed ad præsens institutum per quæ apposite respondit: *Se quidem fidium rudem esse, sed quo pacto oppidum parvum in civitatem magnam evadere, possit, scius nosse*. Et sunt procul dubio multi politicarum artium apprime gnari, quibus tamen in communis vita, & quotidianis reculis, nihil imperitius. Quin etiam hujusmodi fuggillatores amandandi sunt ad Platonis Elogium de Præceptore suo Socrate, quem haud absimilem dixit pharmacopolarum pyxidibus, quæ exterius inducebantur limiis, ululis satyrisque, intus vero pretiosos liquores & nobilia medicamenta recondita habebant: Fatendo scilicet, quod ad vulgi captum, & famam popularem, præferret nonnulla levia, atque etiam deformia, cum tamen animi interiora summis tam facultatibus, quam virtutibus essent repleta. Atque de moribus literatorum hæc hæctenus.

Interim monere placet, nos nihil minus agere, quam ut patrocinentur quibusdam professorum institutis abjectis, & sordidis, quibus & se ipsos, & literas dehonestarunt: quales erant apud Romanos, sæculis posterioribus, philosophi quidam in familiis civitum, mensarumque eorum affectæ, quos haud absurde dicas *Barbatos Parasitos*. Cujus generis quendam lepide describit Lucianus, quem matrona nobilis, carulum suum Melitæum in rheda gestare voluit: quod cum ille officiose, sed indecenter faceret, Pulio subfannans, *Vereor*, inquit, *ne philosophus noster à Stoico fiat Ciniæus*,

Ante omnia verò, nihil tam offecit literarum dignitati, quam crassa & turpis adulatio, ad quam multi, neque hi indocti, & calamos, & ingenia submittere, *Heubam in Helenam, Faustam in Lucretiam*, (ut ait Du-Barras) transformantes. Neque verò nimis laudo morem illum receptum, libros patronis nuncupandi; cum libri, præsertim qui hoc nomine dignandi, in veritatis tantum & rationis clientelam se dare debeant. Melius veteres, qui non aliis, quam amicis, atque æqualibus, scripta sua dicere solebant, aut etiam nomina ejusmodi amicorum tractatibus suis imponere: quod si forte Regibus, aut magnatibus opus nuncuparent, tum denum hoc factum est, cum argumentum libri personæ tali conveniret. Hæc autem, & similia, reprehensionem potius merentur, quam defensionem.

Neque hoc dico, quasi literatos culpem, si ad beatos & potentes viros quandoque se applicent: recte enim Diogenes cuidam cum irratione roganti, *Quis eret, quod philosophi divites sectarentur, non divites philosophos?* respondit non sine morlu, *Hos ideo fieri, quod philosophi quibus rebus indigeant, probe intelligant, divites non item*. Huic affine est illud Aristippi, cui nescio quid petenti cum non attenderet Dionysius, ille adorantis more abjecit se ad pedes ejus; qui tum demum auscultans petitioni annuit: Sed paulo post, quidam dignitatis philosophiæ assertor, increpuit Aristippum, quod demittendo se ad pedes Tyranni pro tantilla re philosophiam ipsam contumelia affectisset: cui ille, *Suam id culpam non fuisse, respondit, sed Dionysij, qui aures gestaret in pedibus*. Quin prudens ille, non pusillanimis habitus est, qui in disputatione quadam cum Hadriano Cæsare vinci se passus est, excusans factum. *Quod aliquum esset ei cedere, qui triginta imperaret Legionibus*. Atque propterea non sunt damnandi viri docti, ubi, cum res postulat, aliquid de gravitate sua remittant, sive imperante necessitate, sive impetrante occasione; quod quamvis humile videatur atque servile primo intuitu, tamen verius rem aestimanti, censé buntur non personæ, sed temporari ipsi servire.

Pergamus nunc ad errores, atque inania, quæ in studiis ipsis virorum doctorum interveniunt, iisque se immiscet; id quod præcipue & proprie spectat ad præsens argumentum. Qua in re non est instituti nostri erroribus ipsis patrocinari, sed per eorum censuram & secretionem, excutere quod sanum & solidum est, atque à calumnia vindicare. Videmus enim, in more, præsertim apud invidos, esse, propter ea, quæ depravata sunt, etiã ea, quæ impolluta, & in statu suo manserunt, fuggillare; quemadmodum Ethnici in primitiva Ecclesia, Christianos hæreticorum vitijs aspergere solebant. Neque tamen consilium est mihi, examen aliquod accuratius instituere, de erroribus, & impedimentis literarum, quæ interiora, & à captu vulgi remotiora; sed de illis tantum verba facere, quæ cadunt sub communi, & populari observatione, & nota, aut saltem ab ea non longè recedunt.

Quare tria præcipue deprehendo vana & inania in literis, quæ anfas præcipue præbuerunt ad obtrechandam. Eas enim res pro vanis ædicimus,

quæ

2

Inania in literis
ipsis

15

quæ aut falsæ sunt, aut frivole; in quibus scilicet, aut veritas deficit, aut usus: Illos etiam homines vanos & leves existimamus, qui aut ad falsa crediti, aut in rebus exigui usus curiosi. Curiositas autem, aut in rebus ipsis versatur, aut in verbis; quando nimirum, aut in rebus inanibus opera infunditur, aut circa verborum delicias nimium infundatur. Quocirca, non certè magis experientia, quam rectè etiam rationi consonum videtur, ut tres ponantur doctrinarum intemperies. Prima est doctrina phantastica, secunda doctrina litigiosa, tertia doctrina fucata & mollis: vel sic; vanæ imaginationes, vanæ altercationes, vanæ affectationes. Ac quidem ordiar ab ultima.

*Intemperies in
tempore.*

1. Luxuria orationis

Intemperies ista, in luxurie quadam orationis sita, (licet olim per vices in pretio habita fuerit) circa Lutheri tempora miris modis invaluit. In causa præcipue fuit, quod fervor & efficacia concionum tunc temporis, ad populum demulcendum & alliciendum maxime vigeat: Illa autem populare genus orationis poscebant. Accedebat odium & contemptus, illis ipsis temporibus, ortus erga Scholasticos, qui stylo & scribendi genere utebantur valde diverso, verba licenter admodum cudentes nova & horrida, de orationis ornatu & elegantia parum solliciti, dummodo circuitum evitarent, & sensus ac conceptus suos acute exprimerent; atque hinc factum est, ut paulo postea, major apud plurimos cœperit haberi verborum cura quam rerum; plerisque magis comptam phrasim, teretem periodum, clauularum rhythmos, troportum stellularum; quam pondus rerum, rationum nervos, inventionis acumen, aut iudicii limam affectantibus. Tum demum floruit Oforii Lusitani Episcopi luxurians & diluta oratio. Tunc Sturmii in Cicerone Oratore & Hermogene Rhetore infinitam & anxiam operam consumpsit. Tunc Carus & Ascamus apud nos, prælectionibus & scriptis suis Ciceronem & Demosthenem usque ad celum evehentes, Iuvenes ad politum hoc & florens doctrinæ genus invitarunt. Tunc Erasmus arripuit anam introducendi ridiculam illam Echo *Decem annos consumpsi in legendo Cicerone*: cui Echo respondi, *one, a fine*. Scholasticorum vero doctrina despectui prorsus haberi cœpit, tanquã aspera & barbara: Denique ut semel dicam, præcipua illorum temporum inclinatio, & studium, potius ad copiam, quam ad pondus deflexit.

Hic itaque cernere est primam litterarum intemperiem, quam, ut diximus, verbis studetur, non rebus: cuius etsi e citimis tantum temporibus protulerim exempla, tamen secundum majus & minus, & olim placuerunt ejus generis ineptia, & deinceps placebunt. Iam verò fieri non potest, quin hoc ipsum multum faciat ad doctrinæ existimationem minuendam & elevandam, etiam apud vulgus imperitum, cum videant doctorum scripta, tanquam primam litterarum diplomatis, quæ quavis variis calami ductibus, & fluctibus variegata sit, littera tamen est unica. Ac mihi sane videtur præapposita hujusce vanitatis adumbratio, & quasi Emblemata, Pigmaleonis illa insania: quid enim aliud sunt verba, quam imagines rerum, ut nisi rationum vigore animata sint, ad mare illa idem sit, ac statuiam deperire?

Neque tamen temere damnandum est, si quis philosophiæ obicura, & aspera, verborum splendore illustret & expoliat: Hujus enim rem magna adiunt exempla in Xenophonte, Cicerone, Seneca, Plutarcho, ipsoque etiam Platone: nec minor est utilitas. Quamvis enim diligentem veri cognitionem, atque acre studium philosophiæ, res hæc non nihil impediatur, quoniam præpropere mentem consopit, atque ulterioris disquisitionis sitim & ardorem restinguit; si quis tamen doctrinam ad usus civiles adhibeat, (ternocinandi, videlicet, consulendi, suadendi, argumentandi, & similibus) omnia, quæ cupiat, præparata & adornata in hujusmodi auctoribus reperiet. Verum tamen hujusce rei accessus adeo juste contemnitur, ut quemadmodum Hercules, cum videret in templo statuam Adonidis (Veneris deliciarum) indignabundus dixit, *Nisi acris*; ita omnes Herculei litterarum pugiles, id est, laboriosi atque constantes indagatores veritatis, hujusmodi delicias & lauticias, tanquam nil divini ipsantes, facile spreverint.

Paulo sanius est aliud styli genus neque tamen ipsum omnino vanitatis expertis, quod copia illi, & luxuriæ orationis, tempore fere succedit. Illud totum in eo est, ut verba sint aculeata, sententiæ concisæ, oratio denique potius versa, quam fusa: quò fit, ut omnia per hujusmodi arificium: magis ingeniosa videantur, quam revera sint. Tale invenitur in Seneca effulus, in Tacito & Plinio secundo moderatius; atque nostri temporis auribus cœpit esse non ita pridem accommodatum. Verum hoc ipsum mediocribus ingeniis gratum esse solet, adeo ut dignitatem quandam litteris conciliet, attamen à iudiciis magis limatis merito fastiditur, & poni possit pro intemperie quadam doctrinæ, cum sit verborum etiam, & eorum concinnitatis aucupium quoddam. Atque hæc de prima litterarum intemperie dicta sunt.

Sequitur ea intemperies in rebus ipsis, quam posuimus mediam, & *litigiosa* (subtilitatis nomine designavimus. Estque illa, de qua modo diximus, aliquanto deterior. Ut enim rerum dignitas verborum cultui præcellit, sic è contrario odiosior est vanitas in rebus, quam in verbis. Qua in re, increpatio illa Paulina, non magis ad suam aetatem referri, quam ad sequentia tempora deduci potest; neque Theologiam tantum, sed etiam omnes scientias respicere videtur. *Devita prophanas vocum novitates. & oppositiones falsi nominis scientia.* His enim verbis duo signa indiciaque scientiæ suspectæ atque eminentiæ proponit. Primum est, vocum novitas, & insolentia; Alterum, rigor dogmatum, qui necessario oppositionem, & dein altercationes, quæstionesque, inducit. Certe quemadmodum complura corpora naturalia, dum valent integra, corrumpuntur sapius, & abeunt in vermes, eodem modo sana & solida rerum cognitio sæpè numero putrescit, & solvitur in subtiles, vanas, infalubres, & (si ita loqui licet) vermiculatas quæstiones; quæ motu quodam & vivacitate nonnulla prædite videntur, sed putidæ sunt, & nullius usus. Hoc genus doctrinæ minus sanæ & se ipsam corrumpentis, invaluit præcipue apud multos ex Scholasticis, qui summo otio abundantes, atque ingenio acres, lætione autem

autem impares [quippe quorum mentes conclusæ essent in paucorum authorum, præcipue Aristotelis Dictatoris sui scriptis, non minus quam corpora ipsorum in cœnobiorum cellis] historiam vero & naturæ & temporis maxima ex parte ignorantes; ex non magno materiæ stamine, sed maxima spiritus, quasi radij, agitatione, operosissimas telas, quæ in libris eorum extant, confecerunt. Etenim, mens humana, si agat in materiam, naturam rerum, & opera Dei contemplando, pro modo materiæ operatur, atque ab eadem determinatur; si ipsa in se vertatur, [tanquam aranea texens telam] tum demum interminata est, & parit certe telas quasdam doctrinæ, tenuitate filii operisque admirabiles, sed quoad usum frivolas, & inanes.

Hæc inuicilis subtilitas sive curiositas duplex est: & spectatur aut in materia ipsa: qualis est inanis speculatio, sive controversia, cujus generis reperiuntur, & in Theol. & in Phil. haud paucæ: aut in modo, & methodo tractandi; hæc apud scholasticos fere talis erat. Super unaquaque re proposita formabant objectiones, deinde objectionum illarum solutiones, quæ solutiones, ut plurimum dictiones tantum erant, cum tamen scientiarum omnium robur, instar fascis illius senis, non in singulis bacillis, sed in omnibus vinculo conjunctis consistat. Etenim symmetria scientiæ, singulis scilicet partibus se invicem sustentibus, est, & esse debet, vera atque expedita ratio refellendi objectiones minorum gentium: Contra, si singula axiomata, tanquam baculos fascis seorsim extrahas, facile erit ea infirmare, & pro libito, aut flectere aut frangere: ut quod de Seneca dictum erat, *verborum minutis rerum frangit pondera*, vere de scholasticis usurpari possit, *questionum minutis scientiarum frangunt robur*. Num non in aula spatiosa consultus foret, unum accendere cereum, aut lychinuchum suspendere, variis luminibus instructum, quo omnia simul perlustrentur, quam in singulos quaquaversus exiguam circumferre lucernam? Atqui non absimilis est eorum ratio, qui non tam veritatem perspicuis argumentis, authoritatibus, exemplis illustrare nituntur; quam in hoc solum incumbunt, ut minutos quosque scrupulos eximant, & captiunculas expediant, & dubitationes solvant; hoc pacto questionem ex questione gignentes; quemadmodum fit in superiori similitudine, ut lucerna in unum aliquem locum delata, alios circumquaque destituat, & obscurat. Adeo ut Scyllæ fabula ad vivum exprimat hoc genus philosophiæ; cujus os & pectus virginem formosam præferabant, infra vero fuisse ajunt.

Candida succinctam latrantibus inguina monstris.

Sic generalia quædam apud Scholasticos inveniunt, quæ pulchra sunt dictu; & non perpetam inventa; ubi autem ventum fuerit ad distinctiones, decisionesque profæcundo utero ad vitæ humanæ commoda, in portentosa & latrantes quæstiones desinunt. Itaque minime mirum, si hoc genus doctrinæ, etiam apud vulgus hominum contemptui obnoxium fuerit, qui fere solent

veritatem propter controversias circa eam motas aspernari, atque existimare, eos errare omnes, qui nunquam inter se conveniant; cumque videant doctos homines inter se digladiari de rebus nullius momenti, facile illud Dionysii Syracusani arripiunt, *Verba ista sunt senum otiosorum*. Nihil ominus certissimum est, si modo scholastici ad explebilem sicim veritatis, & continuam agitationem ingenii, varietatem & multipliciter lectionis & contemplationum adjunxissent, insignia profecto illi extitissent lumina, omnesque artes & scientias mirifice provexissent. Hactenus de secunda literarum intemperie.

Ad tertiam quod attinet, quæ ad falsitatem & mendacium spectat; una hæc omnium turpissima est, quippe quæ ipsam naturam, animamque destituit scientiæ; quæ nihil aliud est, quam veritatis imago. Nam *veritas essendi, & veritas cognoscendi, idem sunt; nec plus à se invicem differunt, quàm radius directus, & reflexus*. Hoc vitium itaque duplex, vel potius duplicatum est, impostura & credulitas; hæc decipitur, illa decipit. Quæ licet videantur discrepantis naturæ, altera quæ à calliditate quadam, altera à simplicitate profecta, plerumque tamen coeunt. Ut enim in carmine habetur,

Percontatorem fugio, nam garrulus idem est.
innuendo, qui curiosus est, eundem esse & futilem; pariter fit, ut qui facile credat, idem libenter decipiat. Quemadmodum quoque fieri videmus in fama, rumoribus; ut qui cito in eisdem fidem habeat, pari facilitate eos auxerit; quod Tacitus prudenter innuit his verbis, *singunt simul, creduntque*. Adeo finitimæ sunt, voluntas fallendi, & facilitas credendi.

Hæc credendi recipiendique omnia (licet levi auctoritate munita) facilitas, duorum generum est pro ratione subjæctæ materiæ; aut enim creditur narrationi, sive factis, [ut loquuntur Jurisconsulti] aut dogmati. In priori genere videmus, quanto dignitatis detrimento hic error affecerit ex Ecclesiasticis historiis nonnullas, quæ nimis faciles se præbuerunt, in prodendis transcribendisque miraculis à martyribus, eremitis, anachoretis, & aliis sanctis viris, atque a beatorum reliquiis, sepulchris, facellis, imaginibus, editis. Eodem modo, in naturali historia videmus multa temere, ac parùm cum delectu aut judicio recepta, & descripta; ut liquet ex scriptis Plinij, Cardani, Alberti, & plurimorum ex Arabibus, quæ commentitiis & fabulosis narrationibus passim scatent, iisque non solum incertis & nequiquam probatis, sed perspicue falsis, & manifesto convictis; ingenti Philosophiæ naturalis dedecore, apud homines graves, & sobrios. In quo sane elucescit Aristotelis sapientia, & integritas; qui, cùm diligentem scripserit atque accuratam historiã animalium, tam parce ficta aut fabulosa admiscuerit: quin potius *auditiones admirandas*, quas memoratu dignas judicavit, in unum cõmentariolum conjecit prudenter perpẽdens, perspicue vera (quæ tanquam basis experiëntiæ solida, Philosophiæ & scientiis substerni possunt) haud temere esse cùm rebus suspectæ fidei miscenda; & rursus etiam rara, atque insolita, quæ plerisque incredibilia videntur, non omnino esse suppressenda, neque memoriæ posteriorum deneganda.

At illa altera credulitas, quæ non historiarum, aut narrationibus, sed artibus & opinionibus tribuitur, duplex est: aut cum artibus ipsis, aut cum authoribus in arte nimium credimus. Artes ipsæ, quæ plus habent ex phantasia, & fide, quam ex ratione, & demonstrationibus, sunt præcipue tres, *Astrologia, Naturalis Magia, & Alchymia*; quarum tamen fines non sunt ignobiles. Proficitur enim Astrologia superiorum in inferiora influxum & dominatum recludere. Magia sibi proponit naturalem Philosophiam à varietate speculationum ad magnitudinem operum revocare, Chymica in se suscipit partes rerum Heterogeneas, quæ in corporibus naturalibus latent & implicentur, separare & extrahere: corpora; ipsa, inquinata depurare, impedita liberare, immatura perficere. Sed viæ, atque rationes, quæ ducere putantur ad hos fines, tamen in Theoria illarum artium, quam in praxi, erroris & nugarum plena sunt. Neque adeo traditio ipsarum ut plurimum, candida est, sed artificiosis & latebris minuta. Chymicæ tamen hoc certe debetur, quod vere comparari possit agricolæ apud Æsopum, qui è vita exiturus, dixit filiis. *Se illis vim magnam auri in vinea, nec factis meminisse quo loco defossam reliquisse*: qui cum vineam diligenter ligonibus ubique invertissent, auram quidem reppererunt nullam, sed tamen vindemiam in sequentis anni, propter fossionem circa radices vitium, tulerunt longe uberrimam. Circa aurum consiciendum, haud paucis nobilibus inventis, & experimentis, tum ad referendam naturam, tum ad usus vitæ aptime idoneis, quasi facem accenderunt.

Illa autem credulitas, quæ certos scientiarum auctores, dictatoria quadam potestate munivit, ut edicant, non lenatoria, ut consulant, ingens damnum scientiis intulit, tanquam præcipua causa, quæ tantopere illas afflixit & depressit, ut abique insigniali quo augmento exangues iacerent. Hinc nempe factum est, ut in artibus Mechanicis, primi inventores paucos exegitaverint, tempus reliqua suppleverit, & perfecit; at in scientiis, primi auctores longissime penetraverint, tempus plurima detraxerit, & corruerit. Sic videmus, Tormentariâ, Mauticam, Typographicâ sub initiis imperfectas, & propemodum informes fuisse, & exercitiis onerosas, temporis vero progressu expolitas, & accommodatas. At contra Philosophiæ & Scientiæ Aristotelis, Platonis, Democriti, Hippocratis, Euclidis, Archimedis, in ipsis illis authoribus vigerunt, tractu temporis degeneraverunt potius, & non minimum splendoris amiserunt. Cujus rei non est alia ratio, quam quod in artibus Mechanicis, ingenia multorum in unum coierunt, in artibus, & scientiis liberalibus, ingenia multorum sub uno succubuerunt; quem tamen ipsum sæpe numero sequaces sui potius depravaverunt, quam illustraverunt. Ut enim aqua non ascendat altius, quam caput fontis, à quo promanat; ita doctrina ab Aristotele deducta, supra doctrinam Aristotelis nunquam assurgit. Ideoque etiam non displiceat regula, oportet discipulum credere: huic tamen conjungendum est, oportet etiam eum doctum in iudicio sui sui. Discipuli enim debent Magistris temporariam solum fidem, iudiciumque suspensionem, donec penitus imbibierint artes, non

autem plenam libertatis ejectionem, perpetuamque ingenii servitutem. Quare, ut abolvam hanc partem, hoc tantum adiciam; magnis authoribus suis sic cõstet honos, ut auctori auctorem, & veritatis Parenti tempori, non derogetur. Explicavimus tandem tres doctrinæ intemperies, sive morbos; præter quos nonnulli sunt, non tam morbi cõfirmati, quam vitiosi humores; qui tamen non adeo occulti sunt, aut latentes, quin in multorum sensum & reprehensionem incurrant, ideoque neutiquam prætermittendi.

Horum primus est immodicum studium duorum extremorum, antiquitatis & novitatis. Quia in re temporis filia male patrisant: ut enim tempus prolem devorat, sic hæc se invicem; dum antiquitas novis invidet augmentis, & novitas non sit contenta recentia adicere, nisi vetera profusè eliminaret, & rejiciat. Certe consilium Prophetæ vera in hac re norma est: *Stare super vias antiquas, & videte quam sit via recta, & bona, & ambulate in ea*. Antiquitas eam meretur reverentiam, ut homines aliquandiu gradum sistere, & supra eam stare debeant, atque undequaque circumspicere, quæ sit via optima; quem autem de via bene constituerit, tunc demum non restitandum, sed alacriter progrediendum. Sane, ut verum dicamus, *Antiquitas sæculi, juvenus mundi*. Nostra profecto sunt antiqua tempora, cum mundus jam senuerit, non ea, quæ computantur ordine retrogrado, initium sumendo à seculo nostro.

Alius error è priori oriendus, est suspicio quædam & diffidentia, quæ nihil nunc posse inveniri autumat, quo mundus tam diu carere potuit: ac si illa objectio conveniret erga tempus, qua Lucianus impedit Iovem, ceterosque Ethnicorum Deos: *Miratur enim, cur tot olim genuerint liberos, nullos autem suo sæculo interrogat que iocans, eequid septuagenarii iam essent, ante lege Pappia contra senum nuptias lata constructi? Sic videntur homines subvereri, ne tempus effectum jam factum sit, & ad generationem ineptum*. Quin potius levitas hominum, atque inconstantia, hinc optime perspicitur potest, qui donec res aliqua perfecta sit, eam mirantur fieri posse; postquam facta semel est, iterum mirantur eam jam pridem factam non fuisse. Ita Alexandri expeditio in Asiam, habita est initio pro vasto & arduo admodum negotio; quam tamen postea placuit Livio in tantum elevare, ut diceret de Alexandro, *Nataliud quam bene ausus est vana contemnere*. Idem Columbo evenit circa Occidentalem navigationem. Sed in rebus intellectualibus hoc fit multo frequentius; uti videre est in plerisque propositionibus apud Euclidem: quæ antequam demonstrantur, miræ videntur, & quibus quis non facile assenserit; post demonstrationem autem factam, arripit eas mens per retractionem quandam (ut loquuntur Iureconsulti) tanquam ante perspectas & cognitatas.

Alius error superiori affinis, est eorum, qui omnium sectarum, atque Hæresum veterum, postquam excussæ fuissent, & ventilatæ, optimam semper obtinuisse, posthabitis aliis, existimant. Itaque putant, si quis de integro institueret inquisitionem, & examen, non posset non incidere in aliquas ex reiectis opinionibus, & post rejectionem amissis, & obliteratis; quasi vero multitudo, aut etiã sapien-

res multitudinis delinenda gratia, non illud saepe probarint quod populare magis atque leve sit, quam quod solidum, atque alte radices agens. Tempus siquidem simile est fluvio, qui levia atque inflata ad nos devehit, solida autem & pondus habeantia submergit.

Alius error à reliquis diversus, est præmatura atque protërva reductio doctrinarum in artes, & methodos, quod cum sit, plerumque scientia aut parum, aut nihil proficit. Nimirum ut ephēbi, postquam membra & lineamenta corporis ipsorum, perfectè efformata sunt, vix amplius crescant: sic scientia, quamdiu in Aphorismos & observationes impargitur, crescere potest, & exurgere, sed methodis semel circumscripta, & conclusa, expoliri forsitan & illustrari, aut ad usus humanos edolari potest, non autem porro mole augeri.

Alius error succedens ipsi, quem postremo notavimus est, quod post singulas scientias, & artes, suas in classes distributas, mox à plerisque, universali rerum cognitioni, & Philosophiæ primæ, renunciantur; quod quidem profectui doctrinarum inimicissimū est. Prospectiones sunt è turribus, aut locis præaltis; & impossibile est, ut quis exploret remotiores, interiorisque scientiæ alicujus partes, si stet super plano ejusdem scientiæ, neque altioris scientiæ veluti speculandæ ascendat.

Alius error fuit ex nimia reverentia, & quasi adoratione intellectus humani; unde homines abduxere se à contemplatione naturæ atque experientia, in propriis meditationibus & ingenij commentis suisque deq; volutantes. Cæterum præclaros hos opinatores, & (si ita loqui licet) Intellectualitates, qui tamen pro maxime sublimibus & divinis philosophis haberi solent, rectè Heraclitus perstrinxit. *Homines, inquit, quarunt veritatem in Microcosmis suis, non in mundo majori.* Respiciunt enim quasi Abecedarium naturæ primumque in operibus divinis titocinium; quod si non facerent, potuissent fortasse gradatim & sensim, post literas simplices, & deinceps syllabas, ad textum & volumen ipsum creaturarum expedite legendum ascendere. At illi contra, jugi mentis agitatione, urgent & tanquam invocant suos Genios, ut varientur eis, edantque oracula, quibus merito & suaviter decipiuntur.

Alius error huic posteriori finitimus est, quod homines sapiens imbuant & inficiant meditationes, & doctrinas suas, opinionibus quibusdam & conceptibus propriis, quos potissimum in admiratione habent; aut artibus, quibus maxime addicti & consecrati sunt, cætera omnia illis deliciis inficientes, & quasi intingentes, licet fucō admodum fallaci. Sic suæ Philosophiæ imiscuit Plato Theologiam, Aristoteles Logicam, secunda Schola Platonis, (Proclus scilicet & reliqui) Mathematicas. Illas enim artes solebant illi tanquam filiolos suos primogenitos suaviari. At Chymici è paucis experimentis, ad foculum & fornacem, novam Philosophiam excederunt. Et Gilbertus popularis noster Philosophiæ aliam ex Magnete elicuit. Sic Cicero, cum varias opiniones de natura animæ recensens, tandem in Musicum incidisset, qui animam esse Harmoniam staturat, facete dixit, *hic ab arte sua non recessit.* Sed de hoc genus erroribus, apposite & prudenter, ait Aristoteles, *Qui respiciunt ad pauca, de facili pronunciant.*

Alius error est impatencia dubitandi, & cæca festinatio decernendi, absque debita & adulta suspensione judicii. Nam bivium contemplationis, non est dissimile bivio actionis, à veteribus sapius memorato: cujus altera via, initio plana & facilis erat, sine autem impervia; altera ingredienti aspera erat, & confragosa, ubi paulo processeris, expedita, & æquabilis: haud secus in contemplationibus, si quis à certis ordiatur, in dubia desinet; sin à dubiis incipiat, eaque aliquandiu patienter toleret, in certis exitum reperiet.

Similis error se ostendit in modo tradendi doctrinam, qui, ut plurimum, est imperiosus & Magistralis, non ingenuus & liberalis, ita demum cõpositus, ut potius fidem imperet, quam examini subjiatur. Non negaverim, in summaris libellis, ad praxin destinatis, hanc formulam scribendi retineri posse: verum injustis tractatibus de scientiis utrumque extremum vitandum censeo: tam Velleij Epicurei, nil tam metuentis, quam ne dubitare de re aliqua videretur; quam Socratis, & Academiæ, omnia in dubio relinquentiū. Caudori potius studendum, resque majore aut minore contentione tradendæ, prout rationum momentis parcius aut plenius sit probata.

Alij errores sunt in scopis, quos homines præstunt sibi, & in quos conatus suos & labores dirigunt. Cum n. diligentiores literarum Coryphæi ad id collimare debeant præcipue, ut arti, quam profitentur, aliquid præclarū adjiciant: hi contra in secundis tantummodo consistere sat habent, vel subtilis interpretis, vel antagonistæ vehementis & nervosi, vel methodici abbreviatoris nomen ambientes: unde reditus & vestigalia scientiarū augeri possunt, patrimonium & fundus minime.

Omnium autem gravissimus error in deviatione ab ultimo doctrinarum fine consistit. Appetunt enim homines scientiam, alii ex insita curiositate, & irrequieta; alij animi causa, & delectationis; alij exultationis gratia; alij contentionis ergo, atque ut in disserendo superiores sint: plerique propter lucrum & victum; paucissimi, ut donum rationis divinitus datum in usus humani generis impendant. Plane, quasi in doctrina quæreretur lectulus, in quo tumultuans ingenium & æstuans requiesceret: aut Xystus sive Porticus, in quo animus deambulet liber, & vagus; aut Turris alta, & edita, de qua mens ambitiosa & superba despectaret: aut arx & propugnaculum ad contentiones & prælia: aut officina ad quantum, & mercatum: Et non potius locuples armarium, & Gazophylacium, ad opificis rerum omnium gloriam, & vitæ humanæ subsidium. Hoc enim illud est, quod revera doctrinam atque artes condecoraret, & attolleret, si contemplatio, & actio, arctiore quàm adhuc vinculo copularentur. Quæ certe conjunctio talis foret, qualis est supremorum duorum Planetarum Syzygia, cum Saturnus, quietis & contemplationis Dux, cum Jove, Duce Societatis agendique, conspirat. Quanquam cum de praxi atque actione loquor, nullo modo ad doctrinam professoriam & lucrosam innuo. Neque enim me fugit, quantum per hoc ipsum progressionem doctrinæ, & amplificationem moretur. Perinde quidem, ut aureum malum, ante oculos Atalantæ projectum, quod ut rollat, dum flexit se, cursus interea impeditur.

Declinat cursus, aurumque volubile tollit.

Neque rursus mihi in animo est, quod de Socrate dictum erat, *Philosophiam devocare de cælo, ut tantummodo versaretur in terris*; hoc est, Physicam seponi, ut Moralis Philosophia & Politica celebraretur sola: sed quemadmodum cælum & terra simul conspirant, & consentiunt, ad hominum tuendam vitam, atque juvandam; ita sane hic finis esse debet utriusque Philosophiæ, ut rejectis vanis speculationibus, & quicquid inane & sterile est, conservetur quicquid solidum est, ac fructuosum; ut hoc pacto, scientia non sit tanquam scortum ad voluptatem, aut tanquam ancilla ad quæstum; sed tanquam sponsa, ad generationem, fructum, atque solatium honestum.

Jam explicasse videor, & quasi dissectione quadam aperuisse, vitiosos illos humores, aut saltem eorum præcipuos, qui non solum obstruere profectui literarum, verum etiam culpandis iisdem anam dedere. Quod quidem si nimis ad vivum fecerim, meminisse oportet, *Fidelia vulnera amara, sed dolosa oscula malignantis*. Utcumque hoc certe mihi videor assecutus, ut merear fidem in sequenti præconio, cum in superiori censura tam libere egerim. Neque tamen in animo est mihi, Panegyricum literarum scribere, aut hymnam Muis præcinere, licet forsitan diu jam sit, ex quo sacra earum rite celebrata sint: sed consilium est, absque pigmentis, & hyperbolis, verum doctrinæ contra alias res pondus excipere & pendere, verumque eius valorem & præteritum ex testimoniis divinis atque humanis exquirere.

Primo igitur queramus dignitatem scientiæ in archetypo sive exemplari: id est, in attributis atque actis Dei, quatenus revelantur homini, & sobrie indagari possunt. Quam re non competit appellatio doctrinæ, cum omnis doctrina sit scientia acquisita: nulla autem cognitio in Deo acquisita est, sed originalis. Itaque aliud querendum est nomen, Sapientia scilicet, ut lætæ scripturæ eam indigitant.

Sic autem se res habet: In operibus creationis, duplicem virtutis divinæ emanationem videmus, quarum una ad potentiam refertur, altera ad sapientiam: Illa præcipue cernitur in creanda materia, hæc in pulchritudine formæ disponenda. Hoc posito notandum est, nihil in creationis historia obtare, quin fuerit confusa illa cæli terræque massa, & materia, unico temporis momento creata, cui tamen disponendæ, digerendæque, sex dies fuerunt attributi: adeo signanter Deus opera potentæ ac sapientiæ discriminavit. Cui accedit, quod de materiæ creatione, memoriæ proditum non sit, dixisse Deum, *fiat cælum & terra*, sicut de sequentibus operibus dictum est: sed nude atque actualiter, *Deus creavit cælum & terram*: ita ut materia videatur, tanquam manu facta; formæ vero introductio stylum habeat legis, aut decreti.

Pergamus à Deo ad angelos, quorum natura dignatione est Deo proxima. Videmus, in ordinibus Angelorū (quatenus fides adhibenda celesti illi Hierarchiæ, quæ Dionysii Areopagiti nomine evulgatur) primū locū obtinere *Seraphim*, Angelos scilicet amoris; secundū *Cherubim*, Angelos illuminationis; tertium autē locum, & sequentes,

Thronis, Principatibus, cæterisque; Angelis potentæ & ministerij concedi: ut ex hoc ipso ordine ac distributione clarum sit, Angelos scientiæ, & illuminationis, angelis imperij & potentæ præponi.

A spiritibus, & intelligentiis, ad formas sensibiles & materiatas descendentes, legitimus, primam formarum creaturarum fuisse lucem; quæ in naturalibus & corporeis, scientiæ in spiritualibus atque incorporeis respondet.

Sic in distributione dierum, videmus diem, quæ requievit Deus, & contemplatus est opera sua, benedictam fuisse supra omnes dies, quibus creata est & disposita fabrica universi.

Post creationem absolutam, legitimus hominē collocari in Paradiso, ut illic operaretur; quod quidem opus, aliud esse non poterat, quam quale pertinet ad contemplandum; hoc est, cuius finis, non ad necessitatem aliquam, sed ad delectationem, & activitatem sine molestia, refecti possit, cui enim tunc temporis, nulla potuerit esse creaturæ reluctatio, nullus *sudor vultus*, necessario sequitur, actiones humanas, ad voluptatem, & contemplationem, nõ ad laborem aut opus, comparatas fuisse. Rursus primæ hominis actiones, quas in Paradiso exercuit, duas sumarias scientiæ partes complexæ sunt: hæc erant, inspectio creaturarum, & impositio nominū. Nam scientia illa, quæ lapsum introduxit, (quæ & ante monuimus) non erat naturalis scientia circa creaturas, sed moralis scientia de bono & malo; ex hac suppositione, quæ Dei mandata, aut verba, non essent principia boni & mali, sed quæ alias haberent illa origines; quorum cognitionem affectavit homo, scilicet ut totaliter à Deo desciceret, & sibi ipsi suoque arbitrio proforsus inmitteretur.

Veniamus ad ea, quæ statim post lapsum contingere. Videmus (ut innumera sunt sacrarum scripturarum Mystera, salva semper veritate historica & literali) imaginem duarum vitarum, contemplativæ nimirum & activæ, in personis Abelis & Caini, inque eorum institutis, & primitivis vivendi rationibus, delineatâ: quorum alter Pastor erat (qui propter otium & quietem, liberamque cæli aspectum, typus est vitæ Theoricæ) alter agricola. (laboribus scilicet fatigatus, aspectu in terram defixus.) Ubi cernere est, favorem, electionemque divinam, ad pastorem accessisse, nõ ad agricolam.

Sic ante diluvium, sacri festi, inter paucissima, quæ de eo seculo memorantur, dignati sunt memoriæ prodere, inventores Musicæ, atque operum metallicorum. Sequenti seculo post diluviū, gravissima pœna, qua Deus humanam superbiam ultus est, fuit confusio linguarum, qua doctrinæ liberum commercium, & literarum ad invicem communicatio, maxime interclusa est.

Descendamus ad Mosem legislatorem, & primum Dei Notarium, quem scripturæ ornant hoc elogio, *quæ gnarus & peritus esset omnis doctrina Ægyptiorum*. Quæ quidem gens inter vetustissimas mundi scholas numeratur. Sic enim Plato inducit Ægyptiū sacerdotem dicentem Soloni; *Vos Græci semper pueri estis, nullam vel scientiam antiquitatis, vel antiquitatem scientiæ habentes*. Perulterius ceremoniale legem Moïsi, reperimusque, præter Christi perfigurationem, distinctionem populi Dei à gentibus, exercitium obedientiæ, aliosque ejusdem legis usus sacros; nonnullos doctissimo.

Imorum Rabbiorum, haud inutilem circa eam navasse operam, ut sedulo eruerent, quandoque naturalem, quandoq; moralem sensum ceremoniarum, & rituum. Exempli gratia, ubi de lepra dicitur, *Si effloruerit discurrens Lepra, homo mundus erit, & non recludetur: sin caro viva in eo erit, immunditia condemnabitur, & ad sacerdotis arbitrium separabitur.* Ex hac lege colligit unus eorum axioma in natura; *Putredinem post silentiorem esse ante, quam post maturitatem.* Alius morale documentum elicit, *homines flagitiis undique coopertos, minus corrumpere publicos mores, quam medicoriter & ex parte tantum malos;* adeo ut ex hoc, & similibus locis ejus legis, præter sensum Theologicum, haud pauca ad Philosophiam spectantia spargi videantur.

Si quis etiam exitium illius Jobi librum diligenter evolverit, plenum eum, & tanquam gradivum, naturalis Philosophiæ Mysteris deprehender. Exempli gratia, circa Cosmographiam, & rotunditatem terræ, illo loco, *Qui extendit Aquilonem super vacuum, & appendit terram super nihilum.* Ubi pensilis terra, polus Arcticus, & cæli convexitas in extimis, haud obscure insinuatur. Rursus circa Astronomiam, & Asterismos, illis verbis, *Spiritus ejus ornavit cælos, & obstetricante manu ejus ductus est Coluber tortuosus.* Et alio loco, *numquid conjungere valibus micantes stellas Pleiadas, aut gyrum Arcturi poteris dissipare? ubi immota configuratio stellarum fixarum, paribus intervallis semper inter se distantibus, elegantissime describitur. Idem alio loco, qui facit Arcturum, & Oriona, & Hyadas, & Interiora Austri. Vbi iterum innuit depressionem antarctici poli, eamque designat nomine interiorum Austri, quia Australes stellæ nostro Hemisphærio non cernuntur. Circa generationem animalium: *Annon sicut lac mulsisti me, & sicut caseum coagulasti me? &c.* Circa rem metallicam, *habet argentum venarum suarum principia, & auro locus est in quo conflat: ferrus de terra tollitur, & lapis solutus calore in as venit.* Et sequentia in eodem capite.*

Pariter & in persona Regis Salomonis videmus, donatæ sapientiæ, tum in petitione ipsius, tum in concessione divina, omnibus terrenæ & temporalis felicitatis bonis prælarum. Virtute cujus domini, & concessione, Salomon egregie instructus, non solum scripsit insignes illas Parabolas, sive Aphorismos de divina atq; morali Philosophiâ; verum etiam composuit naturalem historiam omnium vegetabilium, *à cedro super montem, usque ad muscum super murum,* (quæ nihil est aliud, quàm rudimentum plantæ putredinis & herbæ mediæ) omniumque etiam, quæ respirant, & moventur. Imo idem Rex Salomon, quamvis excelluerit opibus, magnificentia ædificiorum, classe, famulitio, nominis celebritate, & reliquis quæ ad gloriam pertinent, nihil tamen, ex ista gloriæ segete, sibi ipsi decerpit, aut assumit, præter decus inquirendi, & inveniendi veritatem. Sic enim discrete ait; *Gloria Dei est celare verbum, & gloria Regum investigare secretum.* Ac si divina Majestas innocuo illo & beneyolo puerorum ludo delectaretur, qui ideo se abscondunt, ut inveniatur: quasi que etiâ nihil esset honorificentius Regibus, quàm Dei collufores esse in eodem ludo; præsertim cum tot ingenii impent, tantasque opes præsto habeant,

quibus omnis secreti investigatio absolvi possit.

Nec vero aliter hæc dispensavit Deus, postquàm Salvator noster in mundum venisset. Ille enim prius potentiam ostendit suam in profliganda ignorantia, ubi cū doctoribus & sacerdotibus disserteret in Templo, quam in subjuganda natura, tot & tantis editis miraculis. Adventus quoque spiritus sancti præcipue adumbratus, atque expressus fuit in similitudine, ac dono linguarum, quæ sunt duntaxat *vehicula scientiæ.*

Ita in seligendis illis instrumentis, quæ adhibuit Deus ad fidem disseminandam, initio homines evocavit plane indoctos, & illiteratos, præterquàm quod Spiritus Sancti afflatu instructi fuissent; quo evidentius virtutem suam immediatâ & divinam declararet, omnemque humanam sapientiam deprimeret. Quamprimum autem consilium suum in hac parte perimplerum esset, mox in proxima successione temporum, divinam veritatem suam, aliis doctrinis veluti pedissequis comitatam, in mundum immisit. Itaque D. Pauli calamus, (qui inter Apostolos solus literatus fuit) in scripturis Novi Testamenti, præcipue à Deo adhibitus est.

Sic & novimus, complures ex antiquis Episcopis & patribus, egregie fuisse in omni Ethnicorū eruditione versatos. Adeo ut edictum Juliani, quo cautum est, ne Christiani ad Scholas & Gymnasia mitterentur, perniciosior machina ad expugnandam fidem Christianam, quam cruentæ superiorum Imperatorum persecuciones, habitum fuerit. Neque Gregorij primi, Episcopi Romani (cætera viri egregij) æmulatio, & invidentia, qui Ethnicorum authorum & antiquitatum memoriâ obliterare studebat, in bonam partem, etiam apud viros pios, accepta est. Quinimo sola Christiana Ecclesia, inter inundationes Scytharum à plagis Septentrionalibus, & Sarracenorum ab Orientalibus, pretiosas gentilis eruditionis reliquias, jam jam funditus perituras, sinu & gremio suo conservavit: Nuper etiam intueti licet Jesuitas, (qui parùm studio proprio, parùm ex æmulatione adversariorum, literis strenuè incubuerunt) quantum subsidij, viriumque, Romæ Sedi reparandæ & stabilendæ attulerint.

Quare ut absolvam hanc partem, duo sunt præcipua officia, & ministeria, præter ornatum, & illustrationem, quæ fidei religioniq; humaniores literæ persolvant. Unum, quod efficacia sint incitamenta, ad divinam gloriam exaltandam, & celebrandam; sicut enim Psalmi, & aliæ scripturæ, crebro nos invitant ad contemplationem, prædicationemque magnificorum, & admirabilium operum Dei; ita, si tantum in eorum specie externa, sicut sensibus nostris se exhibent, hæretemus, eandem faceremus injuriam Majestati divinæ, ac si de opulentia, & copia nobilissimi Gemmarij, ex iis quæ palam exponuntur in pergula, judicaremus. Alterum, quod singulare remedium, antidotumque exhibeat Philosophiâ, contra infidelitatem & errores. Nam Salvator noster inquit, *Erratis, nescientes scripturas & potentiam Dei.* Ubi duos libros, ne in errores incidamus, proponit nobis evolvendos: primo volumen scripturarum, quæ voluntatem Dei, dein volumen creaturarum, quæ potentiam revelant: Quorum posterior veluti clavis est prioris, non solum intellectum nostrum aperiens, ad genuinam

nam scripturarum mentem, ex generalibus regulis rationis, & legibus sermonis expromendam; Sed potro etiam præcipue fidem nostram referans, ut in seriam ingrediamur omnipotentia divina meditationem; cujus characteres maxime in sculpturæ operibus, & incisi sunt. Tantum de divinis testimoniis, ac judiciis, pro vera dignitate & pretio doctrinae, dictum esto.

Quantum ad humana testimonia, & argumenta, tam latus aperitur campus, ut in tractatu hoc brevi, & presso, delectum potius adhibere deceat, quam copiam. Primo itaque summus apud Ethnicos honoris gradus fuit, divinam venerationem, cultumque consequi: (Quod quidem Christianis est tanquam fructus veritus:) Nunc vero loquimur separatim de judiciis humanis. Itaque (ut cœpimus dicere) apud Ethnicos, ille quem Græci *Apotheosis*, Latini *Relationem inter Divos* vocarunt, supremus honor fuit, qui homini ab homine tribui posset; præsertim ubi non ex decreto, aut edicto aliquo imperij, (ut Cæsaribus apud Romanos) sed ex opinione hominum, & fide interna, ultro deferretur. Cujus honoris tam excelsi, gradus quidam erat, & terminus medius. Quippe supra Humanos honores, Heroici numerabantur, & divini. In quorum distributione hunc ordinem tenuere veteres. Rerum publicorum conditores, Legislatores, Tyrannicidarum; Patres Patriæ, quiq; in rebus civilibus optime meruerunt, insigniti sunt titulo Heroum tantum, aut Semideorum, quales fuere *Theseus*, *Minos*, *Romulus*, cæterique: Ex altera parte, inventores & autores novarum artium, quique vitam humanam novis commodis & accessionibus dotarunt, semper consecrati sunt inter Deos ipsos majores; quæ *Cereri*, *Baccho*, *Mercurio*, *Apollini*, & aliis contigit. Quod certe jure, & sano cum iudicio factum est. Nam priorum benemerita intra unius ætatis, aut nationis limites, fere cœccentur, nec ab similia sunt imbribus tempestivis, & benignis, qui quamvis frugiferi sint, atque optabiles, tamen pro illa tempestate tantum, qua decidunt, atque pro amplitudine tractus terrarum, quæ irrigant, utiles sunt. Posteriorum vero beneficia, ut ipsius solis, & cœlestium munera, temporibus perpetua, locis infinita sunt. Illa rursus, cum contentione, & perturbatione, ut plurimum, conjuncta sunt; hæc habent verum characterem divinæ præsentia, veniuntque in *aura leni*, absque tumultu, aut strepitu.

Neque sane doctrinae meritum in civilibus, & in reprimendis incommodis, quæ homo homini infert, multum cedit illi alteri, in sublevandis humanis necessitatibus, quæ ab ipsa natura imponuntur. Atque hoc genus meriti optime adumbratum fuit sub illa ficta narratione, de Theatro Orphei; ubi singulae bestia, avesque congregatae sunt, quæ appetitum suorum innatorum immemores, prædæ, ludis, pugnae, amice placideque; una steterunt, Citharæ concentu, & suavitate captæ. Cujus sonus ubi aut cessaret, aut majori sonitu obrueretur, omnes illico animantes ad ingenium redibant. Quæ in fabula eleganter describuntur ingenia, & mores hominum, qui variis, & indomitis cupiditatibus agitantur, lucri, libidinis, vindictæ; qui tamen quamdiu aures præbent præceptis & suasionibus religionis, legum, Magistrorum, in libris, sermo-

nibus, & concionibus, eloquenter & suaviter modulantibus, tam diu pacem colunt, & societatem; sin ista silent, aut seditiones, & tumultus obstrepan, omnia dissiliunt, & in Anarchiam, atque confusionem relabuntur.

Sed enim hoc clarius cernitur, cum Reges ipsi, aut Magnates, aut Præfecti eruditione præditi sunt. Ut ut enim suis addictus nimium partibus videatur, qui dixit, *tum demum Resp. fore felices, cum aut Philosophi regnant, aut Reges philosophantur*; Hoc tamen experientia notum est, sub eruditis Principibus & custodibus Reipub. secula maxime felicia fuisse. Quamvis enim Reges ipsi suos habeant errores & vitia, affectibus scilicet & pravis consuetudinibus pro more cæterorum hominum obnoxii; tamen doctrinarum si accedat lumen; anticipata quædam notiones religionis, prudentia, honestatis, retinent eos, & ab omni præcipiti, & immedicabili excessu, & errore refrænant; autem semper vellentes, etiam cum Consiliarij, & Domestici silent. Quin Senatorum ipsi, & Consiliarij, qui literis exculti sunt, solidioribus innituntur principiis, quam qui ab experientia tantum edocti sunt; illis ex longinquo prospicientibus pericula, & mature propulsantibus, cum isti tantum ex propinquo, & cominus sapiant, nihil videntes, nisi quod imminet, & tunc demum agilitate ingenij sui, se in ipso periculorum articulo expedire & eripere posse confidentes.

Quæ felicitas temporum sub eruditis Principibus (ut semper brevitati studeam, adhibens non nisi lectionissima quæque exempla, & maxime illustrata) præcipue cernitur eo in seculo, quod à morte Domitiani Imperatoris, usque ad Imperium Commodi defluxit; successione ex Principum eruditorum, aut certe eruditioni impense faventium, complectente; omniumque, si temporalia bona spectemus; quæ unquam vidit Roma, totius orbis tunc Epitome, luge florentissimo. Id quod Domitiano, pridie ejus diei, quo interfectus est, in somnis præmonstratum erat. Quippe qui videre visus est, *Caput aurum sibi pone cervicem enatum esse*. Quod sane vaticinium aureis illis sublequentibus seculis adimpletum est. De quibus sigillatim, sed brevissime, verba faciam.

Nerva vir doctus fuit, Apollonij illius Pythagorei familiaris, & quasi discipulus, qui etiam fere expiravit in versu illo Homeri:

Telis Phœbe tuis lacrymas ulscere nostras.

Trajanus non ipse quidem doctus, sed doctrinae admirator, & erga literatos munificus, Bibliothecarum institutor, & incujus aula (licet Imperatoris Bellicosi) Professores & Pædagogos gratiosissimos fuisse, memoriae proditum est. *Adrianus* curiosissimus mortalium, & inexplebilis omnis varietatis & Secreti investigator. *Antoninus* subtilis & quasi Scholasticus, unde etiam *Cymini* selector vocatus est. *Ex Divis Fratribus* autem *Lucius Commodus*, molliori literarum genere eruditus. *Marcus* etiam cognomine ipso Philosophus. Hi Principes, ut doctissimi, ita & optimi fuerunt. *Nerva* clementissimus Imperator, quique, si nihil aliud, orbi *Trajanum* dedit. *Trajanus*, omnium qui imperarunt, & belli & pacis artibus maxime florens; Idem Imperatorij fines longissime protulit; Idem vim Dominationis

tionis modestissime cohibuit; Maximo etiam extructor operum; unde à *Constantino*, *Parietaria* per invidiam vocatus est, propter nomen ejus tot parietibus incoitum. *Adrianus* temporis ipsius gemulus; Injurias enim & ruinas tēporis, in quo quo genere cura & munificencia sua, reparavit. *Antoninus* (ut etiam appellatus est) vir maxime *Pius*, nativa quadam & insita bonitate omnibus ordinibus gratus, cuiusq; regnum (licet haud breve) omnis calamitatis expers. *Livius Commodus* fratri quidē bonitate cedens, reliquos Imperatores plurimos superans. *Marcus* vir ad exemplar virtutis cōpositus, cuiq; scurrille, in convivio Deorū, nihil habuit, quod obiceret. præter patientiā erga mores uxoris, in hac itaque continua lex Principum ferre, videre civis liceat felicissimos fructus doctrinæ, in Imperio collocata, in maxima orbis terrarum Tabula depictos.

Iam vero doctrina, non in civilia tantum, atque artes pacis, in fluxum habet, sed & in militari virtute exercet vim suam ac potentiam, ut clare perspicitur in exemplis *Alexandri Magni*, & *Cæsaris* Dictatoris, quorū antea obiter meminimus, nunc vero ea paulo fulius retractabimus. Horum virtutes militares, & res in bello gestas, super vacaneū esse notare, aut recensere, cum in eo genere mundi miracula extiterint: sed de amore ipsorum, & studio erga literas, nec non in iidem excellentia propria, non alienum erit, si pauca subiungamus. Educatus fuit *Alexander*, edoctusque ab *Aristotele*, (Philosopho certe magno) qui non nullos è libris suis Philosophicis ei nuncupavit: à latere illius nunquā discedebat *Callisthenes*, aliiq; peritissimi viri, qui castra sequebantur, & perpetui erant omnium eius itinerum & expeditionū comites quo autem pretio literas habuerit, haud pauca liquido demonstrant; Veluti invidia, qua dignam cēsit *Achillis* fortunam, quod gestarum rerum, laudumq; suarum *Homerum* præconē invenerat: Indicium de pretiosa *Darii* arcu, inter reliqua spolia reperta, de qua cū questio moveretur, quid nā potissimum dignum esset, quod in ea asservaretur, ipse, cum alij alia dicerent, pro *Homeri* operibus sententiam tulit: Epistola obiurgatoria ad *Aristotelem* missa, postquam libros *Physicorum* edidisset, in qua expostulat, quod *Philosophiæ* Mysteria divulgasset, simulque rescribit, malle se omnibus doctrina & cognitione, quam potentia ac Imperio præcellere. Sunt & alia, quæ huc spectant. Ipse vero quam egregie animum excoluisset doctrina, in omnibus eius dictis & responsis apparet, vel potius refulget, eruditione plenissimis, in quibus, licet numero pauca sint, quæ adhuc superflua, singularium scientiarum vestigia alte impressa reperias.

In Moralibus observetur primo *Alexandri* Apophthegma circa *Diogenem*, & adverte (si placet) si forte nō unum ex gravissimis questionibus moralis *Philosophiæ* cōstitutar: *Vtrum qui fruatur externis bonis, felicitior sit, an qui contemnit*: cum n. *Diogenem* cerneret, tam parvo contentum, conversus ad circumstantes, qui eius conditionem subfannabant, *Nisi essem*, inquit, *Alexander*, optarē esse *Diogenem*. At *Seneca* in hac comparatione *Diogenem* prætulit, cum diceret, *plus erat quod Diogenes mollet accipere, quam quod Alexander posset dare.*

In naturalibus observetur, illud, quod crebro usurpabat, *In duabus se rebus mortalitatis suam maxime percipere, somno & libidine*: quod sane dictum ex intima naturali *Philosophia* depromptum est, non tam *Alexandrum*, quam *Aristotelem*, aut *Democritum* sapiens, cum tam indigentia, quam redundantia naturæ, per illa duo designata, mortis sint tanquam *Arrhobones*.

In Poëticis, observetur dictum illud, quum sanguine è vulneribus eius effluente, accerferet unū ex adulatoribus, qui ei Divinitatem tribuere solebat, *Spēlla*, inquit, *hominū iste sanguis est, non talis liquor, qualem dixit Homerus Venere è manu manasse, vulnerata à Diomede*: hoc dicto & Poëtas, & assentatores tuos & te ipsum ridens.

In Dialecticis, accipe reprehensionem illam argutiarum dialecticarum, circa reicienda, & retorquenda argumenta, in dicto suo, quo perstrinxit *Callandrum*, delatores patris sui *Antipatrum* repellentem. Cum enim *Alexander* forte dixisset, *Nunquid putas, hos homines tam longū iter suscepturos fuisse, nisi justam dolorum causam habuissent?* Respondit *Callander*, *Imo hoc ipsum animos eis dedit, quod sperabant longinquitatem viæ obstruam, quo minus calumnia proderetur.* *Euge*, inquit *Rex*, *Scirophas Aristotelis, re pro & contra detorquentis*. Attamē hac ipsa, quam in alio carpebat, arte, cum res postularer, in commodum suum uti probe noverat. Ita enim accidit, ut *Callisthenes* (quem odio clam habebat, quod novæ eius inter Divos relationi refragaretur,) in quodā convivio rogatus esset ab unā discumbentibus, ut oblectationis gratia (cum esset vir eloquentissimus) Thema aliquod pro arbitrio sibi sumeret, de quo subito diceret ille autem annuens, & laudes gentis *Macedonicæ* eligens, mirifico cum omnium applausu disseruit: At neutiquam hoc delectatus *Alexander*, subiecit, *in bona causa, facile est cuilibet esse eloquenti: quin verè inquit stylum, & quid contra nos possis, audiamus.* *Callisthenes* negotium in se recepit, idque tam acerbe, tamque aculeate præstitit, ut *Alexander* intepellans diceret, *Etiā malus animus, aque ac bona causa, induit eloquentiam.*

In Rhetoricis, ad quæ tropi & ornamenta pertinent, ecce tibi elegantissimū Metaphoræ usum, qua *Antipatrum*, in periosum & tyrannicū Præfide perstrinxit. Cum enim amicus quidā *Antipatrum* laudaret eū coram *Alexandro*, quod tam moderatus esset, neq; in *Perticum*, prout alii Præfidi, luxum, usumq; purpuræ, veteri *Macedoniæ* amictu exuto, degeneraret, *At intus*, inquit *Alexander*, *Antipater est totus Purpureus*. Etiā & illa metaphora insignis: Cum *Parmenio* ad eū accederet, in *Campis Arbelle*, ei, ingentem hostium exercitū monstraret, qui oculis subjacens noctu, propter infinitum numerum ignium, veluti alterū firmamentum stellarum representabat: ideoque confuleret, ut nocturno prælio illos invaderet, *Nolo*, inquit *Alexander*, *suffurari victoriam.*

In politicis, attende gravissimam illam, & prudentissimā distinctionem, (quæ omnis posteritas amplexa est) qua duos ex præcipuis ejus amicis, Ephæstionem & Craterum discevit, quum diceret, *Alterum Alexandrū amare, alterum amare Regē*: Dissimilitudinem maximi ponderis, etiam inter fidelissimos Regum servos constituens, quod ali

magi

magis Dominorum suorum personas vero affectu prosequantur, alij potius moveantur officio erga principatum ipsum. Spectetur etiam, quam eximie redargueret errorem, principum Consiliariis familiarem, qui plerumque consilia, pro modo sui animi, & fortuna, non Dominorum, suggerunt. Cum Darius magnas Alexandro offerret condiciones, Parmenio; *Ego, inquit, sissem Alexander, acciperem.* Subjecit Alexander, *Et ego quidem, sissem Parmenio.* Postremo, excutitur acre illud atque acutum responsum, ad amicos interrogantes, quid sibi reservaret, cum tot & tanta donaret? *Spem, inquit, quippe qui probe sciret, subductis rationibus, spem veteram esse fortem, & tanquam hereditatem, ad magna aspirantium.* Hæc Iulij Cæsaris fors, cum proficiscens in Galliam, universas opes exhaustisset. Hæc profusus largitionibus etiam fors Henrici Ducis Guisii, Nobilissimi Principis, licet nimium ambitiosi, de quo illud increbuit, *Feneratorum eum fuisse unum omnium Gallorum maximum, eo quod omnes opes in nominibus haberet, atque patrimonium unversum in obligationes convertisset.* Cæterum admiratio hujus Principis, dum eum mihi, non ut Alexandrum Magnum, sed ut Aristotelis discipulum propono, longius fortasse me provexit.

Quantum ad Iulium Cæsarem, non est opus, ut de præstantia eruditionis ejus, aut ex educatione, aut ex familiaribus, aut ex responsis suis, conjecturam faciamus. Hæc siquidem eminent in ejus scriptis, & libris: quorum alij extant, alij infeliciter desiderantur. Primum enim hodie in manibus habetur insignis illa bellorum suorum historia, cui nomen & titulum Commentariorum duntaxat præfixit: In quo omnes posteris solidum rerum pondus, & viva tam actionum quam personarum simulachra, cum castissima puritate sermonis, narrationisque perspicuitate eximia, conjuncta admirantur: quas quidem dotes, non à natura infusas fuisse, sed à præceptis institutisque doctrinæ acquisitas, testatur liber eius de *Analogia*: qui nihil aliud erat, quam Grammaticalis quædam Philosophia; in quo sedulo dedit operam, ut vox ad placitum, redderetur vox ad licitum; & consuetudo quoquo modo loquendi, ad congruitatem revocaretur emendate loquendi; & verba, quæ sunt rerum imagines, rebus ipsis convenient, non vulgi profusus arbitrium sequerentur.

Ita etiam veluti monumentum doctrinæ, non minus quàm potentia, emendatam eius edicto habemus computationem anni; quæ diserte testatur, æque eum gloria sibi duxisse, siderum in cælis leges pernosse, ac hominibus in terris leges dedisse.

Ex libro quoque, cui titulum præposuit Anticato, facile constat, eum tanto studio accensum ad victoriam ingenii, quanto belli & armorum, obtinendam, certamen calami tum suscipientem contra maximum eo tempore pugilem, Ciceronem Oratorem.

Rursus in libro Apophthegmatum, quæ collegit, videmus, honorificentius sibi putasse; si se ipsum tanquam in Tabellas aut Codicillos mutaret, in quos prudentia aliorum dicta, graviorque referrentur; quam si dicta sua propria, velut oracula factarentur, sicut inepti Principes nonnulli, adulatione corrupti, sibi fieri gestiunt. Attamen si re-

ferre vellem pleraque ejus dicta, (ut feci in Alexandro) sunt ea certe hujusmodi, qualia notat Salomon, *Verba sapientum sunt tanquam aculei, & tanquam clavi in altum defixi.* Itaque tria hic tantum proponam, non tam elegantia, quam vi & efficacia mirabilia.

Primo igitur, Magister sit, oportet, loquendi, qui unico verbo seditionem in exercitu comprimere potuit. Sic autem res habuit. Romanis mos fuit, cum exercitum duces alloquerentur, milites uti eos appellarent; cum Magistratus populū, Quirites, Tumultuabantur milites Cæsaris, ac millionem seditione flagitabant; non quod hoc ipsi cuperent, sed ut hoc postulato Cæsarem ad alias condiciones adigerent; ille immotus atque incōcussus silentio factus sic exorsus est: *Ego Quirites.* Quo verbo, eos jam dimissos significabat; Eo percussis milites, & plane obstupescit, concionantem deinceps perpetuo obturbabant, & postulato illo missionis posthabito, contra obnixè petebant, ut militum appellatio eis restitueretur.

Secundum fuit hujusmodi. Regis Nomen Cæsaris summe affectabatur; itaque subornati sunt nonnulli, qui prætereuntem populari acclamatione Regem salutarent. Ille sentiens, acclamationem tenuem fuisse, ac raram; Negotiū joco transmittit, ac si erratum esset in cognomine, *Non Rex sum, inquit, sed Cæsar.* Dictum sane hujusmodi, ut si diligenter excutatur, vigor ejus & pondus vix exprimi possit. Primum enim reculationem nominis præ se ferebat sed neutiquam seriam; Deinde ingentem quandam confidentiam, & magnanimitatem monstrabat ac si Cæsaris appellatio, illustrior titulus esset, quam Regis; quod haud secus evenit, & usque in hodiernum diem obtinuit. Sed quod illius maxime intererat, hoc dictum, summo artificio, finem suū urgebat. Hoc enim innuebat, S. P. Q. R. de re levi, hoc est, nomine tantum, (nam potestatem Regiam jam pridem habebat) tecum contendere, ac tali nomine, quale complures etiam ex familijs obscuris gerebant: Nam cognomen Regis multis Romanorum gentilitium erat, quemadmodum & nos simile quiddam nostro idioma te habemus.

Ultimum quod hoc loco repetere placet, tale fuit. Cum Cæsar post bellum inritum, Romam occupasset, atque sanctius Atrarium reclusisset, ut pecunias ibi congestas, in usus belli tolleret, restitit Metellus, ut pote tunc tēpotis Tribunus, cui Cæsar, *Si perstes, inquit, mortuum es.* Dein reprimens se paulum, subjecit, *Adolescens, durum est mihi hoc dicere, quam facere.* Dictum tam mirifice, ex terrore & clementia constat, ut nihil supra.

Verum ut Cæsarem mittamus; Perspicuum est, eum probe sibi conscium suæ eximie eruditionis fuisse; ut liquet ex eo, quod demirantibus nonnullis Lucij Syllæ consilium, in deponenda Dictatura, cavillans dixit, *Sylla nescivit literas, dicere non potuit.*

Nunc autem tempus videtur imponendi finem huic dissertationi de arcta conjunctione militaris virtutis, & literariæ; (quid enim in hoc genere, post Alexandrum & Cæsarem afferri potest?) nisi quod moveor unius alterius exempli dignitate & insolentia, eo quod tã subito transierit à ludibrio ad miraculum. Est autem Xenophontis Philo-

lolophi, qui è Socratis ludo profectus est in Asiã, cum Cyro juniore, in expeditione contra Regem Artaxerxem. Hic Xenophon eo tempore peradulescens fuit, & nunquam alicui, aut castra videbat, neq; tunc præfecturam alicuiam in exercitu gerebat sed tantum sponte, ab amicitia Proxeni, proficiscebatur. Aderat forte fortuna, cum Falinus à Magno Rege Legatus ad Græcos veniret, postquam Cyrus in acie occubuisset, Græci autè (Manipulus tantummodo hominum) Duce orbati, in medio Provinciarum Persiæ, a patria sua, plurimorū milliariū intervallis, & fluminib; maximis atq; altissimis interclusi essent. Legatio hæc spectabat, ut possis armis a que deditis, se Regiæ clementiæ submitterent. Cui legationi antequam publicè responsum, complures ex exercitu familiariter cum Falino colloquebantur. Iner quos Xenophon ita forte locutus est: Imo, inquit, Faline, hæc duo tantum nobis jam supersunt, arma & virtus. Siq; arma dedamus, cui usus obsecro nobis erit virtus? ac Falinus lubricus, Ne fallors, inquit Atheniensises (adolescens, & philosophia incubis atq; bellula sunt, qua dicit, sed valde erras, si virtutē vestrā Regiis copiis parem esse arbitreris. Ecce ludibrium, Sequitur miraculum. Novitius iste ex Schola, & Philosophus postquam omnes Duces & Præfecti p. odicione interempti essent, decem millia pedum Babylohe in Græciam reduxit, per medias Regis provincias, omnibus eius copiis frustra obnitentibus: Quo factò stuporē iniecit omnibus, Græcis autem ab eo tempore ingetes addidit animos, & spiritus, ad Persarum Regnū invadendum & subvertendum. Quod & mox cogitavit sane, & designavit Iason Thessalus, tentavit & inchoavit Agesilaus Spartanus; perfecit demum Alexander Macedo, omnes litterati, istius prævij egregio facinore incitati.

Pergamus ab Imperatoriã, militariq; virtute, ad mortalem, & eam, quæ est hominum privatorum. Primo certissimum est illud Poëtæ:

*Scilicet ingenuas didiisse fideliter artes
Emollit mores, nec sinit esse feros.*

Erudicio siquidem humanas mentes feritate atq; barbarie exurit. Veruntamen opus est, ut accentus sit in voce illa fideliter. Nam tumultuaria cognitio flecitur potius in contrariū, erudicio inquam, levitatem, temeritatem, atq; insolentiam tollit, dum omnia pericula & ambigua simul cum re ipsa suggerit, rationum & argumentorum pondera intramq; partē liberat, prima quæq; quæ se offerunt animo, eiq; arrident, pro suspectis habet; iterq; omne tanquam exploratū inire docet. Eadem admirationem rerum vanam & nimiam evellit, radicem ipsam omnis infirmi consilij; quippe admiramur res, vel quia novæ sunt, vel quia magnæ. Quantū ad novitatem, nemo est qui litteras & rerum contemplationem penitus imbiberit, quin illud cordi impressum habeat. Nil novi super terrā. Neque n. puparū ludum; quisquam magnopere mirabitur, qui pone aulae caput inserent, organa, quibus moventur & filamenta cernit. Quantum ad magnitudinem, quemadmodū Alexander Magnus, ingentibus præliis & victoriis in Asia affluctus, cū interdū acciperet è Græcia litteras, de expeditionibus, & dimicationibus quibusdam illic factis, quæ plerumq; propter pontē aliquem aut Castellum, aut ad summū pro expugnatione op-

pidi alicujus suscipiebantur, dicere solebat, vide-
re sibi nunciū allatū de ranarum & murium pugna, de qua Homerus: Sic certe, qui universalitatem rerum, ejusque fabricam intueatur, illi terræ globus, cū hominibus superstantibus (si divinitatem animarum seponas) haud majus quidpiā videbitur: quam colliculis formicarum, quarum alia cum granis, alia cum ovis suis, aliæ vacuæ, omnes hinc inde circa exiguum pulvisculi acervum, rep. ant & cussitant. Porro eruditio avert, aut salte minuit timorem mortis, atq; adverse fortuna quo nihil magis virtutibus moribusque officere solet. Si enim animus cū ipsa contemplatione mortalitatis & rerum naturæ corruptibilis imbutus fuerit, & intinētus, juxta cum Epicteto sentiet; qui, cum pridie exiens, mulierculam ob fractam ollam plorantem cerneret, postridie etiā exiens, aliam mortuum filium desilentem conspiceret, dixit. *Heri vidi fragilem frangi, hodie vidi mortalem mori.* Quare optime, & valde sapienter Virgilius, cognitionem causarum cum metus omnis profligatione copulavit, tanquam Concomitantia:

*Felix qui potuit rerum cognoscere causas,
Quique metus omnes, & inexorabile fatum
Subiecit pedibus strepitumq; Acherontis avari,*

Nimis longum esset singula percurrere remedia, quæ singulis animi morbis doctrina suppeditat; aliquando vitiosos humores expurgans, nonnūquam obstructions aperiens, alias concoctionē juvans, alias appetitum excitans, non raro vulnera ejus & ulcera sanans, & similia. Quare concludam cum hoc quod videtur rationem habere totius, ita nimirum animum doctrinā disponere, & flectere, ut nunquam protinus acquiescat, & tanquam congeletur in defectibus suis, quin incitet se semper, progressumque spiret. Nescit illiteratus, quid sit in se descendere, aut secū inire rationes, aut quam sruavis vita sit, quæ indes sentit se fieri meliorem; si qua forte virtute præditus sit, eam venditabit scilicet, & ubiq; spectandam exponet, eaque utetur forsitan commode, quam tamen excolere, & augere negligit. Rursus, si quo vitio laborat, artem, atque industriā illud celandi atque occulandi, minime autem corrigendi, adhibebit; tanquam malus messor, qui perpetuo demerit, falcem autem nunquam exacuit: literatus contra, non tantum utitur animo, virtutemq; exercet, sed continuo emendat se, & in virtute proficit. Imo ut in lumina dicam, pro certo est, veritatem & bonitatem distingu tantum, sicut sigillum, & impressionem, nam veritas bonitatem signat: Et contra, vitiorum ac perturbationum procellæ, & erroris & falsitatis nubibus erumpunt.

A virtute transeamus ad potentiam & Imperiū & dispiciamus, si uspiam inveniatur tanta potentia, & Regnum, quanta eruditio hominis naturam investit & coronat. Videmus, dignitatem imperandi sequi dignitatem ejus, cui imperatur. Imperium in belluas, & pecora, quare bubulcorum aut opilionum, res vilis: Imperium in pueros, quale Ludimagistrorum, minus honorificum: Imperiū in mancipia, potius de decori est, quam honori: Neque multo præstantius est Imperium Tyrannorum, in populū fervilem, atque animis & generosa indole ex-

35

rum. Vnde hoc semper manavit iudicium, honores in liberis Monarchiis, aut Rebusp. suaviores esse, quam sub Tyrannis; quia Imperium honorificum magis supra volentes est, quam supra invitos, & coactos. Ideoque Virgilius, cum ex intimo artificio, inter humanos honores, longe vellet optimos expromere, quos Augusto Cæsari assignaret, in hæc ipsa verba loquitur.

————— *Victorque volentes* —————

Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.

Ast Imperium scientiæ, longe celsius est quam Imperium in voluntatem, licet liberam, & non astrictam. Illa enim rationi, fidei & intellectui ipsi dominatur, qui est altissima pars animi, & voluntatem ipsam regit. Etenim nulla procul dubio terrena est potestas, quæ in spiritibus hominum, & animalibus, eorumque cogitationibus, & phantasiis, assensu quoque & fide, thronum, & quasi cathedram suam erigit, & collocat, præter doctrinam, & scientiam. Ac idcirco videmus detestabilem illam, & immensam delectationem, qua Hæresiarchæ, falsi Prophetæ, & impostores magni perfunduntur, & rapiuntur, postquã senserint, in fide & conscientiis hominum Quæ ipse se regnare: Tantam certe, ut qui eam semel degustaverit, nullis fere persecutionibus, aut tormentis adigi possit, ut hoc regno se abdicet. Sicur autem hoc illud est, quod in Apocalypsi dicitur, *Abyssus sive profunda Satana*: ita e contrario, justus & legitimus in animos hominum dominatus, veritatis ipsa evidentiâ, ac commendatione dulcissima stabilitus, sane quam proximè ad potestatis divinæ similitudinem accedit.

Quod ad fortunas & honores spectat, munificentia doctrinæ non sic regna integra & Resp. loquatur, & ditat, ut non hominum etiam privatorum fortunas & opes amplificet, & evchat. Verus enim observatio est, Homerum pluribus suppeditasse victum, quam *Syllum*, *Cæsarem*, aut *Augustum*, licet tot congiaria, tot donotiva, tot agrorum assignationes largiti sunt. Certe difficile dictum est, arma, an literæ plurimum fortunas constituerint. Quin si de summa potestate loquamur, videmus, si arma, aut jus hæreditatis, Regnum contulerunt, at literarum sorti sæpius celsisse sacerdotium, quod regni semper fuit rivale.

Rursus, si delectationem, jucunditatemque scientiæ intuearis, multum sane illa voluptates alias omnes exuperat. Quid enim nunc forte affectuum voluptates tanto intervallo oblectameta sensuum, excedent, quanto voti affectus felix, cantu inculam, aut cenam: & non pari gradatione, intellectus voluptates, eas quæ sunt affectuum, transcendunt? In cæteris oblectationibus facietas est finitima, & postquam paulò inveteraverint, flos ipsarum & venustas marcescit: quo docemur, non illas liquidas revera voluptates, ac sinceras fuisse, sed umbras tantum, & fallacias voluptatum, non tam qualitate sua, quam novitate jucundas: vnde & voluptuarij sæpius fiunt Monachi, & ambitiosorum principum senectus tristior fere est, & melancholia obfessa. Scientiæ autem non est fatietas, verum & fruendi, & appetendi, perpetuo & subinde recurrens vicissitudo: ut necesse sit, hujus delectationis bonum, simplex esse, non ex accidente, aut cum fraude. Neque illa voluptas, quam depingit Lucretius, ultimum in animo locum sortitur;

*Suave mari magno turbantibus æquora Ventis,
&c.*

Suave est spectaculum (inquit) stantem aut ambulantem in litore, navem intueri tempestate in mari jactatam: suave videm ex edita turri duas cernere acies concursantes in planitie: ac nil dulcius est homini, quam mensper doctrinam, in arce veritatis collocata. unde alio rem errores & labores displicere possit.

Denique, ut mittamus vulgaria illa argumenta, quod per doctrinam scilicet, homo homini in eo præstat, in quo ipse bruis: quod ope doctrinæ ascendat homo intellectu usque ad coelos, quo corpore non potest: & alia familia: cum eo concludamus bono hanc dissertationem de litterarum excellentia, ad quod humana natura ante omnia aspirat, hoc est, immortalitate, & æternitate. Huc enim spectant procreatio sobolis, nobilitatio familiæ, ædificia, foundationes, monumenta, fama, ac denique humanorum votorum summa. Atqui videmus, monumenta ingenij, & eruditionis, quanto diutius durent, quam ea, quæ opere & manu facta sunt. Annon Homeri Carmina, viginti quinque annorum centurias, & supra absque unius syllabæ aut literæ jactura, duraverunt? Quo spatio innumera Palatia, Tæpla, Castella, Vrbes, collapsa sunt, aut diruta. Picturæ ac Statuæ Cyri, Alexandri, Cæsaris, imo Regum & Principum multo recentiorum, nullo jam sunt modo parabiles: Archetypa enim ipsa, jam dudum confecta vetustate perierunt; exempla autem indies primigenia similitudine mutantur. At ingeniorum imagines perpetuo integræ manent in libris, nullis temporum injuriis obnoxie, utpote quæ jugem renovationem recipere possunt: Quamquam nec imagines dici proprie possint, quia perpetuo generant quodammodo, seminaque sua in animos hominum spargunt, atque atatibus subsecquentibus infinitas actiones opinionesque suscitant & progignunt. Quod si navis inventum, res existimata tam nobilis & admirabilis fuerit, quæ opes mercesque hinc inde transportat, Regionibus locis disjunctissimas, participatione fructuum & commodorum consociat; quanto rectius literæ celebrari debent, quæ tanquam navis sulcantes Oceanum temporis, remotissima secula, ingeniorum & inventorum commercio & societate copulât? Porro videmus, nonnullos Philosophorum, qui maxime immergi erant sensibus, minimeque divini, atque immortalitatem animæ præfractæ negabant; hoc tamen vi veritatis adactos concessisse, quoscunque motus & actus anima humana absque corporis organo præstare possit, eos etiam post mortem permanere probabile esse: quales nimirum erant intellectus, minime autem affectuum motus. Adeo scilicet scientia immortalis visa est res illis, atque incorruptibilis. Nos autem, quibus divina revelatio illuxit, conculcantes hæc rudimenta, atque officinas sensuum, novimus, non solum mentem, sed affectus perpurgatos, neque animam tantum, sed etiam corpus, ad immortalitatem assumptum iri suo tempore. Sed enim meminerint homines, & nunc, & alias ubi opus fuerit, me in probationibus de dignitate scientiæ, inde ab initio sejunxisse testimonia divina ab humanis; quam methodum constanter retinui, separatim utrumque explicans.

Quævis vero hæc ita sint, nequaquam tamen hoc mihi sumo, neque me consequi posse confido, ut ulla